10 lessen in koorscholing

Hans van Haeften

April 2014 (september 2014)

Inleiding

Deze cursus koorscholing is bedoeld voor amateurkoren die de kwaliteit van hun zang willen verbeteren. Het doel van de cursus is om koren bekend te maken met een aantal zangtechnische zaken en om te leren van blad te zingen.

De cursus is als volgt opgebouwd: Elke cursist ontvangt een cursusmap. Deze bestaat uit 10 lessen met twee delen, een deel dat de cursist thuis doorneemt, en een deel dat op de koorrepetitie wordt behandeld.
Vóór de repetitie leest de cursist vast het hoofdstuk door. Dit bestaat altijd uit 3 onderdelen:

1. Muziekgeschiedenis: Hierin worden kort de kenmerken van een bepaalde periode besproken en enkele componisten uit de periode genoemd;
2. Theorie: In dit gedeelte wordt theorie behandeld die direct te maken heeft met zangtechniek;
3. Opdracht: De cursist wordt gevraagd de stof te verwerken in een korte opdracht. Dit is tevens een voorbereiding op de repetitie.

Op de repetitie komen de volgende vier onderdelen aan bod:

4. Houding en stem: Door praktische oefeningen verkennen we de zanghouding. Elke repetitie ligt de nadruk op een ander deel van het lichaam. Ook de ademhaling komt aan de orde;
5. Techniek: Dit onderdeel is inzingen en technische oefening in een. De oefeningen sluiten aan op de theorie;
6. Solfège: Hier wordt geoefend met solmiseren, herkennen en uitvoeren van verschillende intervallen en ritmes en het van blad zingen;
7. Zangstuk: Aan het eind wordt een compositie gezongen die aansluit op wat in de theorie en op de repetitie is behandeld.

Inhoudsopgave

Inleiding 1
Les 1 4
- Middeleeuwen 4
- Solmiseren 4
- Voeten en knieën 4
- Registeregalisatie 5
- Solmiseren en handzingen 5
- Ut Queant laxis 5

Les 2 7
- Renaissance 7
- Intervallen 7
- Consonant, dissonant 7
- Falset 8
- Heup, rug, buik armen 8
- Registeregalisatie 8
- Josquin des Près: Qui Tollis 9

Les 3 11
- Barok 1 11
- Sleutels 11
- Maatsoorten 12
- Ademhaling 12
- Middenrif, longen 13
- Articulatie 13
- Grote drieklank 13
- J.S. Bach: Gloria sei dir gesungen 13

Les 4 16
- Barok 2 16
- Medeklinkers 16
- Resonans 16
- Coloraturen 17
- keel, mond, wangen, hoofd 17
- Coloraturen 18
- Telelemann: Ich will den Hernn loben 18

Les 5 20
De Klassieke periode 20
Muzikale vorm 20
Stemloze en stemhebbende medeklinkers 20
Ademsteun 21
W.A. Mozart: Ave verum corpus 22
Les 6 25
Klassiek 2 25
notenwaarden en maatsoorten 25
Dirigeren 25
Dynamiek 26
crescendo en decrescendo 27
Joseph Haydn: Komm holder Lenz 27
Les 7 38
Romantiek 1 38
Toonsoorten 38
Legato/staccato 39
legato en staccato 40
Mendelssohn: Es fiel ein Reif 40
Les 8 42
Impressionisme 42
Detoneren 42
Bogen, punten, triolen 42
Maurice Duruflé: Notre Père 44
Les 9 46
20e eeuw 1 46
klinkerdriehoek 46
kleuren 47
Felicitas Kukuck: Nun komm, der Heiden Heiland 48
Les 10 50
20e eeuw 2 50
Octotonische ladder, valeurs ajouté 50
Kleuren 50
kleuren 51
Vic Nees: zo iemand mij liefheeft 52
Koorzingen in 8 regels 59
Register 61

Les 1

Geschiedenis

Middeleeuwen

De Middeleeuwen (500-1400) vormen een lange periode in de geschiedenis. De muziek heeft in die lange tijd veel veranderingen ondergaan. Ik noem een paar innovaties:

- Een vroege vorm van meerstemmigheid was het toevoegen van een tweede stem boven de melodie. De tweede stem zong exact dezelfde melodie, alleen begon deze op een andere toonhoogte. Dit heet *parallel organum*.
- Het *notenschrift*. Veel muziek was niet genoteerd en werd van generatie op generatie doorgegeven. De kerkelijke gezangen (Gregoriaans) werden nu voor het eerst op schrift gesteld in een poging de kerkmuziek in heel Europa hetzelfde te maken. Dit gebeurde op 4 lijnen in plaats van de nu gebruikelijke 5 lijnen. Elke lettergreep van de tekst kreeg een eigen teken die de verschillende toonhoogtes aangaf. Deze toonhoogtes waren nog niet absoluut, maar relatief: de hoogte hing af van degene die het lied inzette.

De meeste middeleeuwse muziek die wij nu nog kennen, werd gecomponeerd voor kerkelijk gebruik. Er was natuurlijk ook veel volksmuziek, maar die is voor het grootste deel verloren gegaan.

Theorie

Solmiseren

De relatieve noten kregen in de Middeleeuwen allemaal een naam. Hieronder staan die *relatieve notennamen*. De namen zijn relatief, wat betekent dat ook de D of de E of welke noot dan ook, óók Do kan heten!

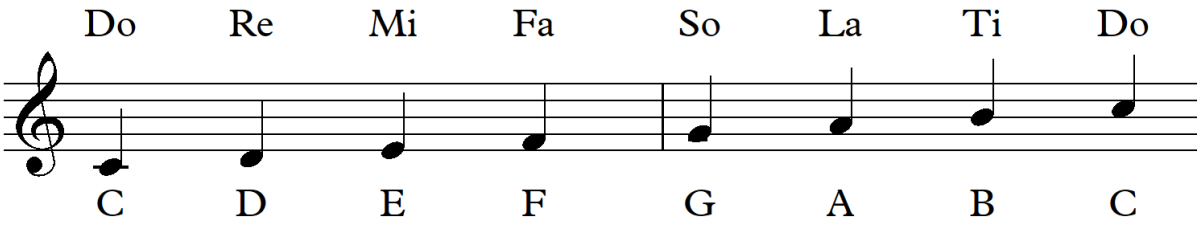

Opdracht

1. Tegenwoordig hebben de muzieknoten een absolute toonhoogte. Bedenk een reden waarom we het relatieve systeem toch nog steeds gebruiken.
2. Leer de relatieve notennamen uit het hoofd.

Houding en stem

Voeten en knieën

Je kunt pas goed zingen als je goed staat. Goed staan betekent: ontspannen en stevig staan.

Oefening 1:
Sta stevig op je linkervoet. Rol de buitenkant van je rechtervoet van achter naar voor over de grond, vervolgens je tenen van rechts naar links, dan de linkerkant van de voet van voor naar achter, vervolgens de hak. Maak een paar keer dit rondje. Zet beide voeten weer naast elkaar en voel het verschil tussen de beide voeten. Doe nu hetzelfde met de linkervoet.

Oefening 2:
Ga staan en buig je knieën zover naar voren dat je nog kan blijven staan. Buig nu de knieën naar achteren en ontspan weer. De beste stand is wanneer de knieën niet naar achteren zijn gebogen (op slot) maar recht boven de voet. De knie kan vanuit die stand alle kanten op bewegen. Als je het niet gewend bent om zo te staan, voelt het niet ontspannen, maar dat komt vanzelf.

Techniek

Registeregalisatie

De stem moet even vol klinken in de hoogte als in de laagte. Dit heet *registeregalisatie*. Om dit te oefenen doen we de volgende oefeningen:

Oefening 3:
Maak een geluid alsof je moet gapen. Begin zo hoog mogelijk en glijd met de klank de laagte in. Doe dit een paar keer, en verlaag het tempo. Doe dit ook van beneden naar boven.

Oefening 4:
Zing de volgende oefening op 'ah'

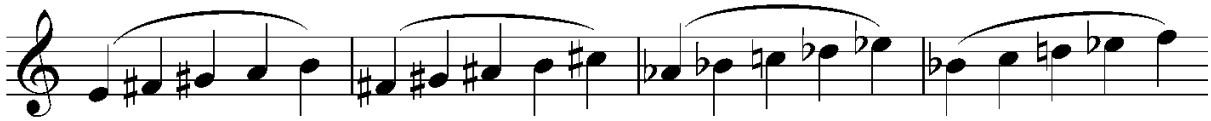

Solfège

Solmiseren en handzingen

Oefening 5:
Een koorlid wijst op zijn hand verschillende tonen aan volgens het systeem hiernaast. De andere koorleden zingen deze toon. Begin bij Do en ga trapsgewijs omhoog en omlaag.

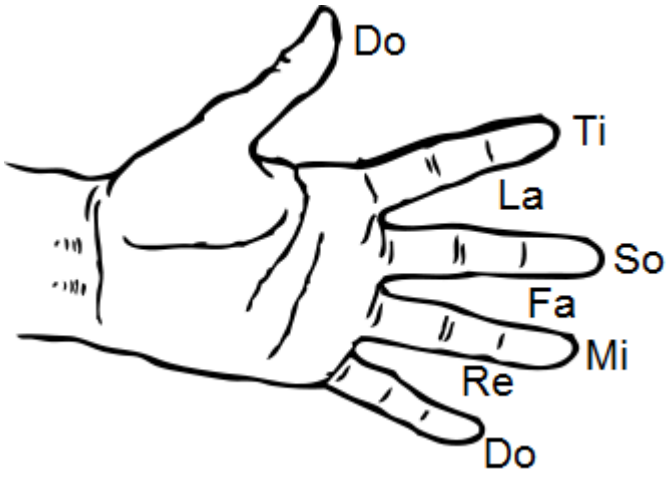

Oefening 6:
De ene helft van het koor houdt de Do aan, de rest als in oefening 5.

Oefening 7:
De ene helft van het koor krijgt een Do, de andere helft een So. Verder als in oefening 4, nu in parallel organum.

Zangstuk

Ut Queant laxis

In de Middeleeuwen maakten zangers ook al gebruik van solmisatie. De Do heette alleen nog Ut, en de Ti was er nog niet. De notennamen Ut Re Mi Fa So La zijn gebaseerd op het zangstuk van deze week: Ut Queant laxis. Dit is een lied over Johannes de Doper. Kijk maar of je de notennamen terug kunt vinden in de tekst van het lied!

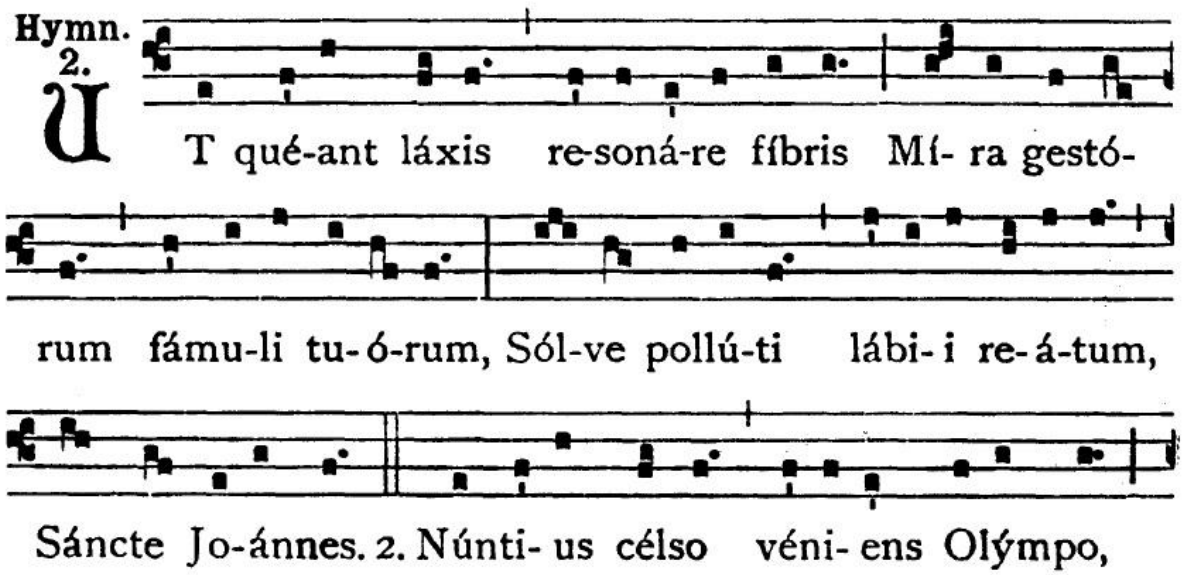
Hymn.
2.
UT qué-ant láxis re-soná-re fíbris Mí- ra gestó-
rum fámu-li tu-ó-rum, Sól-ve pollú-ti lábi- i re-á-tum,
Sáncte Jo-ánnes. 2. Núnti- us célso véni- ens Olýmpo,

Les 2

Geschiedenis

Renaissance

In de tijd van de Renaissance (1400-1600) vond een 'wedergeboorte' plaats. Kunstenaars grepen terug naar de Klassieke oudheid. Ze werden zelfbewuster: niet de kerk bepaalde het leven, maar dat kon je prima zelf doen. Muziek was er niet alleen maar voor de tekst, maar kon ook gewoon mooi zijn. Dit had tot gevolg dat lettergrepen soms lang werden uitgesmeerd over meerdere noten (*melismatisch* in plaats van *syllabisch*). Hierdoor kon je de tekst minder goed verstaan, maar kon je wel genieten van de melodie.

In plaats van de samenklanken kwart en kwint (do-fa, en do-so) werden meer tertsen en sexten (do-mi, en do-la) gecomponeerd. Deze samenklanken sluiten meer aan bij wat we nu gewend zijn. Daarnaast werd de meerstemmigheid complexer: elke stem wordt belangrijk. In veel composities imiteren de stemmen elkaar: ze zingen bijna dezelfde melodie, alleen niet gelijktijdig, maar na elkaar.

Theorie

Intervallen

De hoogte van de toon wordt uitgedrukt in Hertz: dat is de *frequentie*, of het aantal trillingen per seconde. De standaardtoon A waarop orkesten stemmen, heeft bijvoorbeeld een frequentie van 440 hertz. Als een stem dezelfde A zingt, trillen de stembanden met deze frequentie.
Tussen lage en hoge tonen zit een bepaalde afstand. Het verschil tussen een hoge en een lage toon noemen we een *interval.* De afstand tussen een Do en een Re heet een secunde. Dit is Latijn voor 'tweede'. Alle intervallen hebben dezelfde naam als het Latijnse rangtelwoord. De eerste 8 intervallen heten:

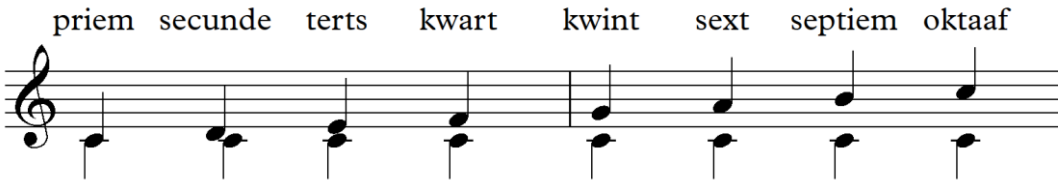

Als twee tonen tegelijk klinken, is het een *harmonisch* interval, als twee tonen na elkaar klinken, is het een *melodisch* interval. Als een man en een vrouw dezelfde melodie zingen, is het verschil een oktaaf.

Consonant, dissonant

Sommige harmonische intervallen klinken ontspannen, dat noemen we *consonant*. Andere wekken juist spanning op, dan heet het *dissonant.* Een oktaaf klinkt *volkomen consonant*: de frequentie van de hoogste toon is twee keer die van de laagste toon. De geluidsgolven passen goed samen. Ook een priem klinkt uiteraard volkomen consonsant. Ook de kwart en de kwint noemen we zo. De terts en de sext klinken ook goed samen, deze heten *onvolkomen consonant*. De secunde en de septiem wringen, dit noemen we *dissonant*. De mate van dissonantie hangt samen met de verhouding in trillingsfrequentie. Dat is de verhouding tussen de frequentie van de laagste toon ten opzichte van de hoogste. Deze verhouding staat ook in onderstaande tabel. De meest consonante samenklanken hebben de eenvoudigste verhoudingen.

Interval	Dissonant/consonant	trillingsverhouding
Priem	Volkomen consonant	1/1
Secunde	Dissonant	8/9
Terts	Onvolkomen consonant	4/5
Kwart	Volkomen consonant	3/4
Kwint	Volkomen consonant	2/3
Sext	Onvolkomen consonant	3/5
Septiem	Dissonant	6/11
Oktaaf	Volkomen consonant	1/2

Falset
Als we erg hoog zingen, gebruiken we de stembanden op een andere manier. De stem klinkt dan lichter. Dat noemen we het falsetregister. Lagere tonen zingen we met het borstregister. We proberen de overgang van laag naar hoog te zingen zonder hoorbare overgang. Dat noemen we *registeregalisatie*. Door het strottenhoofd laag te houden gaat dit gemakkelijker.

Opdracht
1. Leer de namen van de intervallen uit het hoofd.
2. Zing een paar hoge tonen en probeer het verschil te voelen tussen je falset en borstregister.

Houding en stem
Heup, rug, buik en armen
Het bekken ligt ontspannen op de bovenbenen. Als het bekken te veel naar voren gekanteld is, is de rug hol. Is het bekken te veel naar achteren gekanteld, dan is de rug te bol. Vaak is het eerste het geval.

Oefening 8:
Leg een hand op de onderrug. Draai het bekken naar voren en naar achteren, en probeer de rug zo recht mogelijk te maken. Als dit niet direct lukt, kun je proberen om je bovenbenen naar buiten te draaien.

Oefening 9:
Sterk je armen uit naar boven, en laat ontspannen vallen. Rek vervolgens uit naar opzij, en laat de armen weer vallen. De armen hangen nu ontspannen naar beneden.

Techniek
Registeregalisatie
Oefening 10:

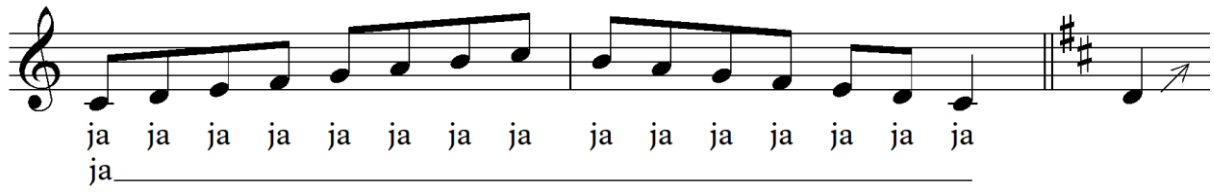

Oefening 11:
Handzingen. Maak meer sprongen, en ga door tot So.

Zangstuk

Josquin des Près: Qui Tollis

Deze week zingen we een eenvoudige tweestemmige compositie van Josquin des Près. Oorspronkelijk is deze muziek geschreven voor twee mannenstemmen. Wij zingen een versie voor mannen- en vrouwenstemmen. Kijk of je in de muziek eigenschappen van de stijlperiode terug kunt vinden.

Qui tollis peccata mundi

Josquin des Près

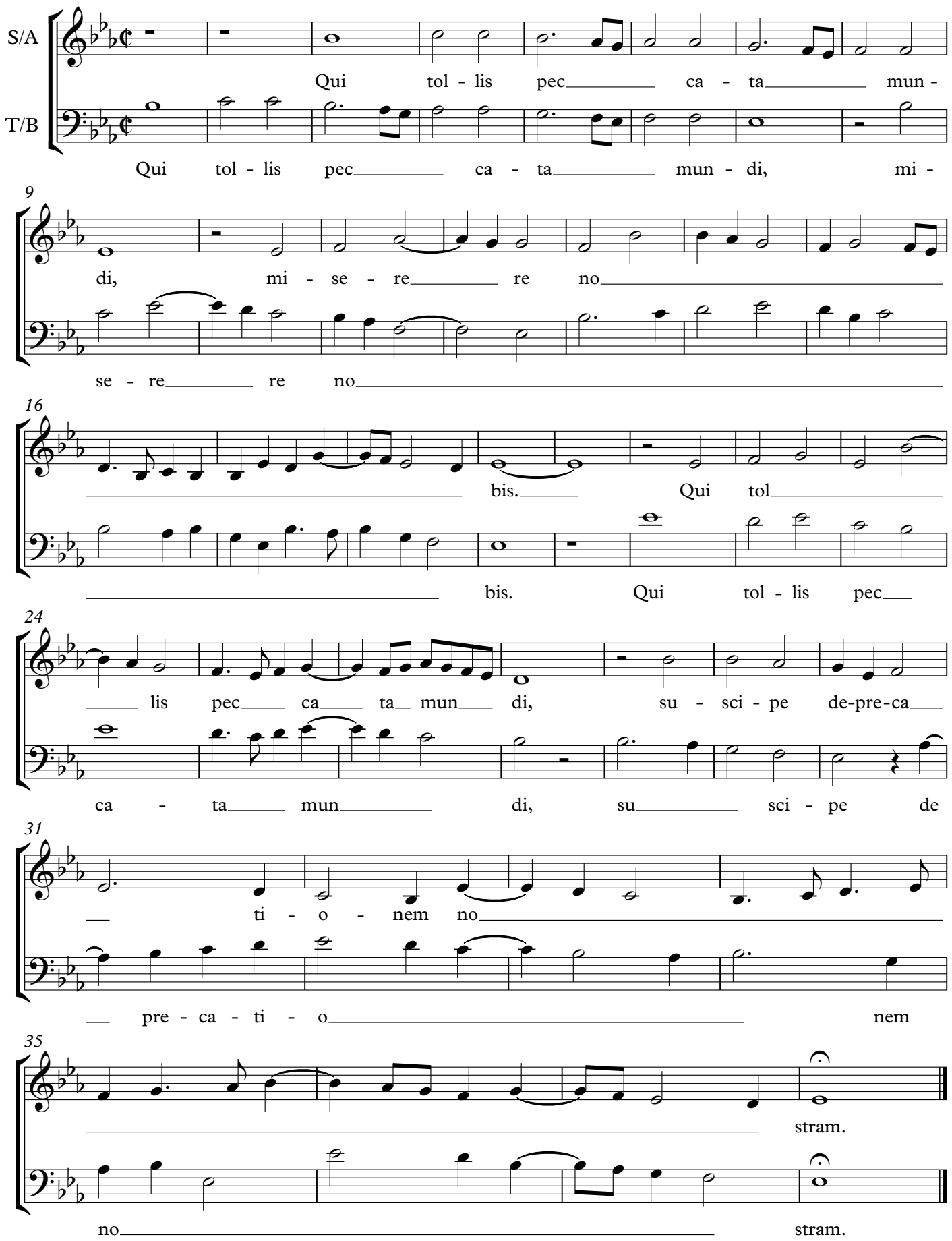

Les 3

Geschiedenis

Barok 1

Tussen de Renaissance en de Barok (1600-1750) zit geen grote breuk, de Barok is een doorontwikkeling van de Renaissance. De muziek werd vooral dramatischer: allerlei emoties worden in de muziek uitgedrukt, soms tegenstrijdige vlak na elkaar. Daardoor konden grote tegenstellingen ontstaan. Ook neemt de virtuositeit toe, zowel in zingen als componeren. Het was gebruikelijk om bij de uitvoering van een werk veel versieringen toe te voegen.
De basis van bijna elke compositie is de *basso-continuo*: een uitgeschreven baslijn waarop een klavierspeler de akkoorden improviseert. Op de basso continuo werden de andere stemmen gecomponeerd. De basis van de muziek werd daardoor steeds meer de harmonie (samenklank) in plaats van de melodie.

Theorie

Sleutels

In de Barok werd de toonhoogte absoluut: de componist bepaalde de toonhoogte, en niet langer meer de uitvoerder. De namen van de noten corresponderen met de eerste 7 letters van het alfabet: A B C D E F G.
De toonhoogtes worden genoteerd op de notenbalk. Deze bestaat uit 5 horizontale lijnen. Maar een noot op een losse notenbalk betekent nog niets:

Deze noot

heeft nog geen toonhoogte. Om te bepalen welke hoogte het is, hebben we een sleutel nodig. Er waren in het verleden veel verschillende sleutels, maar hiervan worden nog maar twee gebruikt: de g-sleutel en de f-sleutel. Deze geven de plaats aan waar de G en de F op de notenbalk zitten.

Het teken van de G-sleutel is een combinatie van een g en een ‘signum’, een teken:

De noot G zit dus op de plaats waar de G-sleutel staat, op de tweede lijn: 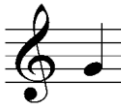

De F-sleutel is een geëvolueerde F:

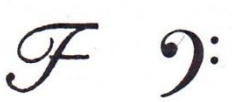

De noot F zit op de plek waar de F-sleutel staat, op de vierde lijn: 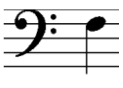

Deze F is een oktaaf plus een secunde lager dan de G op de G-sleutel. Daarom wordt deze sleutel alleen gebruikt voor de mannenstemmen. Bassen zingen altijd vanaf een F-sleutel, sopranen en alten altijd vanaf een G-sleutel. Tenoren zingen soms vanaf de F-sleutel, en soms vanaf de G-sleutel. In het laatste geval zingen ze een oktaaf lager dan genoteerd.

Maatsoorten

De meeste muziek heeft een regelmatige puls. Net als de gesproken taal kent de muziek een afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde delen. In een gedicht is deze afwisseling meestal regelmatig:

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ik van duitsen bloed,
Den vaderland getrouwe
Blijf ik tot in den dood.

Ook in de muziek is er meestal een regelmatige afwisseling van beklemtoond en onbeklemtoond (zwaar/licht). In de Barok neemt deze regelmaat toe. Dat kan in tweeën, of in drieën:

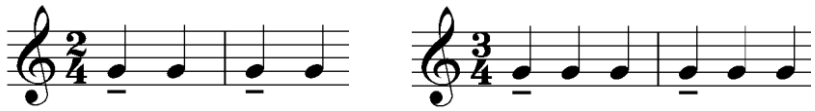

Vanwege de regelmatige afwisseling van licht en zwaar wordt de muziek in maten verdeeld. Met verticale strepen wordt dit aangeduid, de *maatstrepen.* Elke eerste tel van een maat is zwaar. In het eerste voorbeeld is er een tweekwartsmaat, dat houdt in dat er per maat 2 kwartnoten zijn. In het tweede voorbeeld staat een driekwartsmaat: 3 kwartnoten per maat.
Ook andere maatsoorten zijn mogelijk, dan is er meestal een combinatie van groepjes van twee of drie: een vierkwartsmaat (twee keer twee). Of een 7-kwartsmaat (een keer 3, twee keer 2).

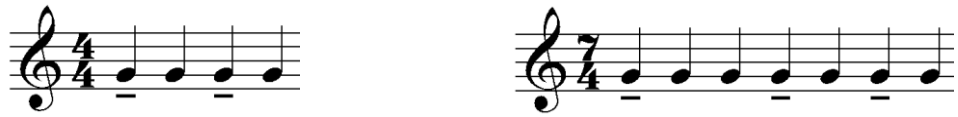

Belangrijk voor de koorzanger is in dat het ritme en de afwisseling van zwaar en licht beleefd en gezongen wordt.

Ademen

Adem*halen* is eigenlijk geen goed woord. Ademen doe je door te ontspannen in de buik, waardoor de lucht naar binnen stroomt, en niet door ingespannen de borstkas uit te zetten en de schouders op te trekken.
Daarnaast moet ook de ademhaling in de maat gebeuren. Bij het Wilhelmus bijvoorbeeld adem je twee tellen voor de inzet. Eén tel voordat je inzet, zet je je mond vast klaar in de 'i-stand' van 'Wil'.

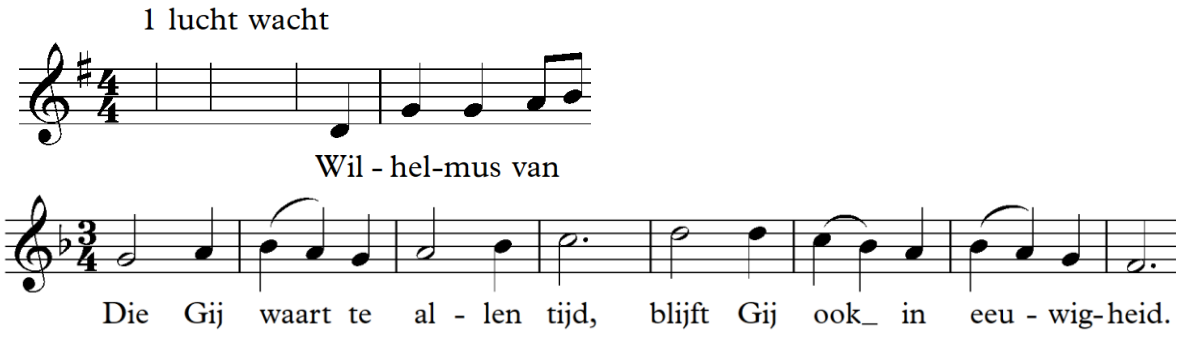

In het lied 'Grote God, wij loven U' moet je ademhalen voor de laatste regel. Op het woord 'tijd' staat een noot van 3 tellen gecomponeerd, dus dat is een probleem. In zo'n geval voer je het zo uit:

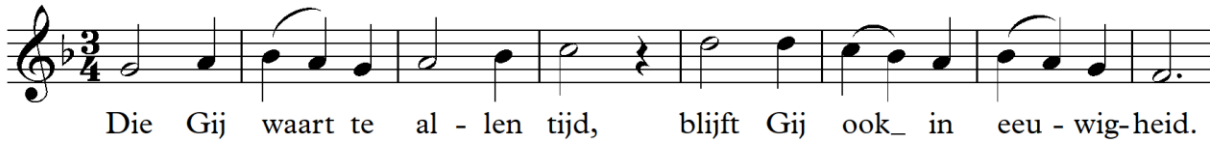

De noot op ‘tijd’ maak je precies een tel korter, en die tel gebruik je om adem te halen.

Opdracht
1. Als zangstuk staat een koraal van Bach op het programma. Noteer in de muziek waar je adem haalt.
2. Noteer wat je niet snapt aan de theorie, en vraag het op de repetitie aan de dirigent.

Houding en stem
Middenrif, longen
Oefening 12:
Trek de schouders hoog op, en laat weer vallen. Draai rondjes met je schouders en laat ze weer zakken.

Oefening 13:
Blaas een paar keer sterk uit op F en ontspan, de adem komt nu binnen met buikademhaling. Leg een hand op je buik en controleer dit. Laat de schouders ontspannen hangen.

Techniek
Articulatie
Zing de volgende oefeningen een paar keer, steeds in een sneller tempo. Laat de tekst verstaanbaar zijn! Dit bereik je door de articulatie voor in de mond te houden.

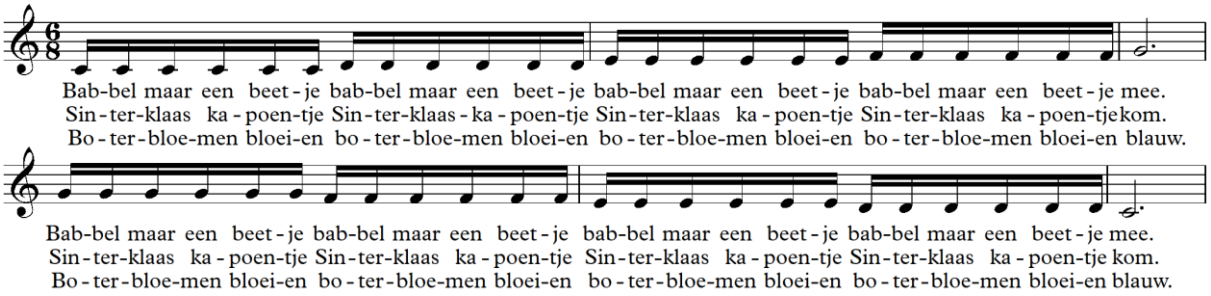

Solfège
Grote drieklank
Oefening 14:
Zie oefening 11, ga het hele oktaaf door.

Oefening 15:
Verdeel de groep in drieën, elke groep houdt de eigen toon vast terwijl de andere doorzingen. Werk toe naar Do Mi So. Dit is de grote drieklank.

Oefening 16:
In elke toon klinken zachtjes *boventonen* mee. Vooral de kwint is goed hoorbaar. De bassen en tenoren zingen een oktaaf. De overige stemmen zoeken in die klank de kwint en zingen deze mee. Dit is een zuivere kwint.

Zangstuk
J.S. Bach: Gloria sei dir gesungen
Dit koraal is het slotdeel van de cantate van Bach ‘Wachet auf ruft uns die Stimme’. Dit is een vrolijke cantate. De muziek zit vol drieklanken, zowel melodische als harmonische. Wijs er een paar aan.

Gloria sei dir gesungen

J.S. Bach

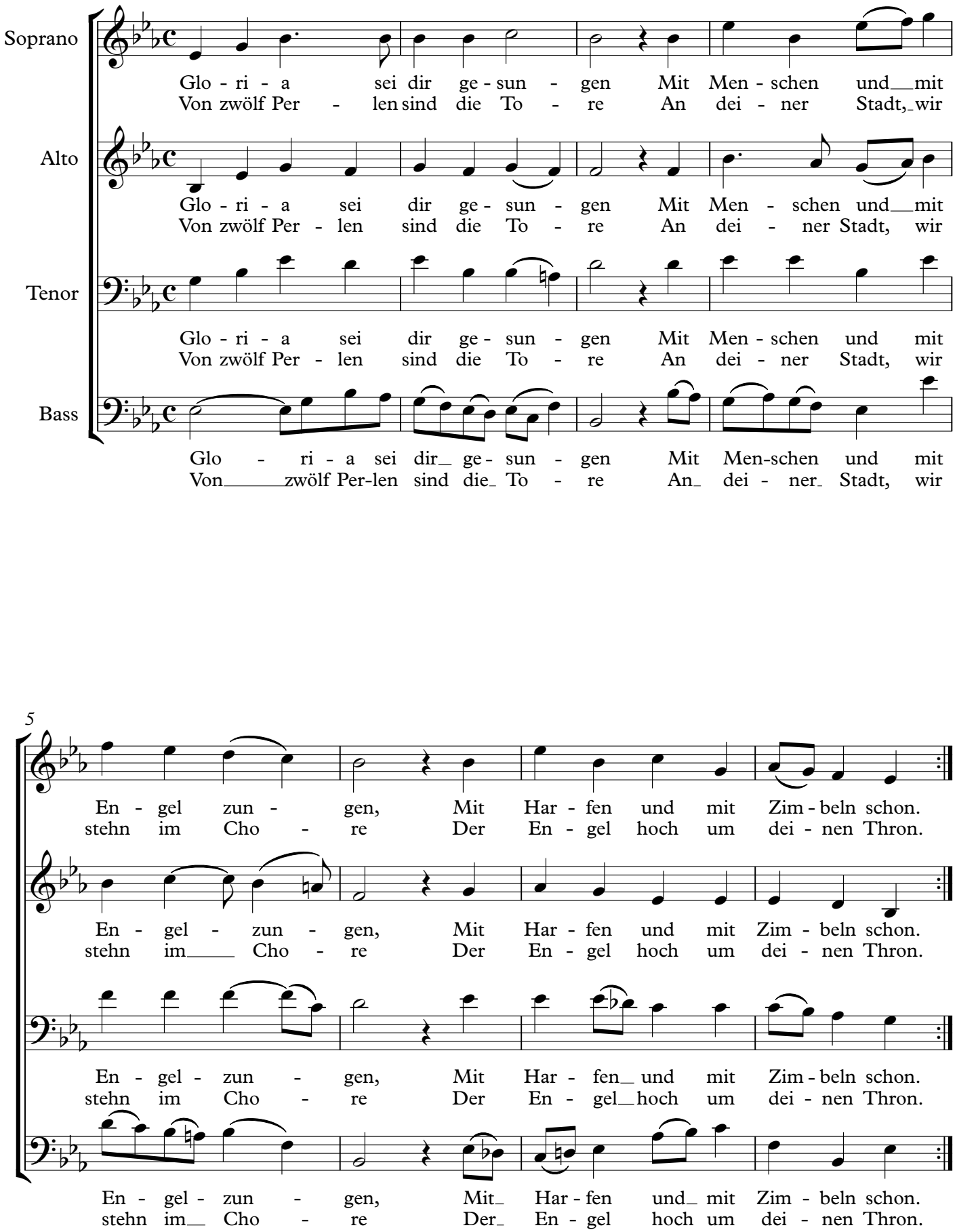

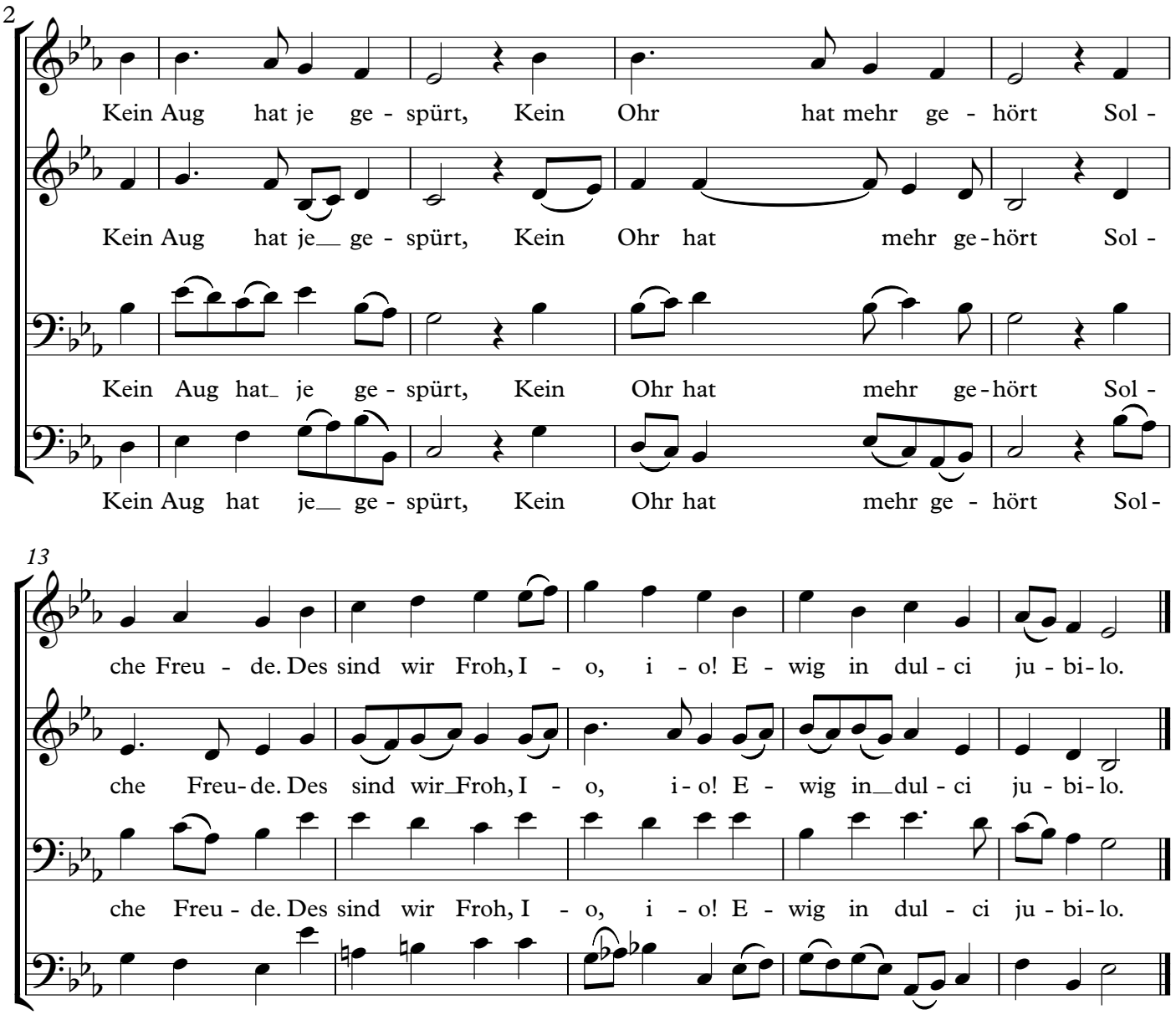
2
Kein Aug hat je ge - spürt, Kein Ohr hat mehr ge - hört Sol -
Kein Aug hat je ge - spürt, Kein Ohr hat mehr ge - hört Sol -
Kein Aug hat je ge - spürt, Kein Ohr hat mehr ge - hört Sol -
Kein Aug hat je ge - spürt, Kein Ohr hat mehr ge - hört Sol -
13
che Freu - de. Des sind wir Froh, I - o, i - o! E - wig in dul - ci ju - bi - lo.
che Freu - de. Des sind wir Froh, I - o, i - o! E - wig in dul - ci ju - bi - lo.
che Freu - de. Des sind wir Froh, I - o, i - o! E - wig in dul - ci ju - bi - lo.
che Freu - de. Des sind wir Froh, I - o, i - o! E - wig in dul - ci ju - bi - lo.

Les 4

Geschiedenis

Barok 2

In de Barok ontstond een aantal nieuwe genres die van grote betekenis zijn: de opera en het oratorium. In de opera werd solozang belangrijk, evenals het recitatief. Het recitatief hield het midden tussen spreken en zingen. De muziek volgt nauw het spreekritme, en de tekst wordt vaak in de begeleiding uitgebeeld. Een opera gaat over een werelds onderwerp en stelt hoge eisen aan de uitvoerder. Het oratorium gaat over een geestelijk onderwerp. Het werd niet passend gevonden om hierbij ook te acteren. Maar bij veel oratoria is de muziek niet wezenlijk anders dan bij een opera. Imitatietechnieken die al in de Renaissance werden ontwikkeld, werden in de Barok verder doorgevoerd, bijvoorbeeld in de canon. Hierin imiteren meerdere stemmen elkaar letterlijk en gedurende een hele compositie. De fuga, een componeertechniek die strikt gebruik maakt van imitatietechnieken, werd door J.S. Bach tot grote hoogte gebracht.

Techniek

Medeklinkers

Medeklinkers (b, p, m , v, d, t, k, z, s n, l, r, k, g en ng) duren maar een moment, dus is het belangrijk dat alle koorleden deze op hetzelfde moment uitspreken.
Als we weer kijken naar het voorbeeld van vorige week:

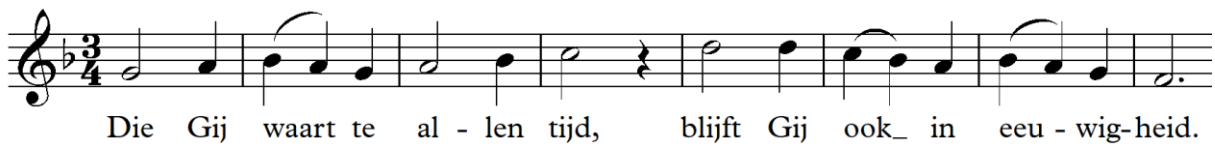

moet je de ‘d’ van tijd uitspreken op het moment dat de derde tel begint.
Na het laatste woord van deze zin is het lied afgelopen. Daarom wordt de slot ‘d’ van eeuwigheid uitgesproken op de eerste tel van de denkbeeldige volgende maat. De ‘ei’ duurt dus de volledige 3 tellen.

In het algemeen houden we de klinkers (a, e, i, o, u, oe) zo lang mogelijk aan. De ‘ft’ van blijft in dit voorbeeld komt een fractie voor de ‘g’ van Gij.

Sommige woorden plak je aan elkaar, andere spreek je los uit. ‘blijft’ eindigt met medeklinkers, en ‘Gij’ begint met een medeklinker. Deze twee woorden kun je daarom achter elkaar uitspreken.
Als je hetzelfde probeert met ‘te allen’ klinkt het als ‘tehallen’. Daarom maak je deze twee even los.
Datzelfde geldt voor ‘Gij ook’ en niet ‘Gijjook’ en ‘in eeuwigheid’ in plaats van ‘inneeuwigheid’.
Tip: zet in je koormuziek een verticale streep tussen de woorden: in | eeuwigheid en vergelijkbare plekken.

Spreek bij een nieuw lied altijd eerst de tekst uit zonder te zingen, en luister goed naar welke woorden je aan elkaar plakt, en welke je los uitspreekt. Dat is ook leidend voor hoe je het zingt!

Resonans

Op een cello ontstaat de klank doordat er een snaar in trilling wordt gebracht. Deze klank wordt versterkt in de klankkast. Dat komt omdat het hout van de klankkast meetrilt met de snaar. Ook de stem heeft een klankkast. Als je daar goed gebruik van maakt, zing je met resonans.
In de stemweg resoneren vooral harde botten mee met de klank. Om een mooie resonans te krijgen moet je hoofd ontspannen zijn. De lippen zijn ontspannen, de kaak is ontspannen, en de keel is open. Het strottenhoofd ligt laag in de keel. Je richt de klank op het harde gehemelte achter de voortanden. Tijdens het zingen kun je met je handen voelen waar de resonans zit.

Coloraturen
Muziek voor stemmen is syllabisch (1 noot per lettergreep) of melismatisch (meerdere noten per lettergreep). Een coloratuur is een extreem lang melisma. Coloraturen komen veelvuldig voor in de Barok, vaak ook als tekstuitbeelding (bijvoorbeeld een slang of op het woord 'eeuwig'). Coloraturen gaan meestal te snel om van blad te kunnen zingen, dus moet je het zoveel mogelijk uit het hoofd doen. Je pakt het als volgt aan:

1. Analyseer de coloratuur. Meestal bestaat een coloratuur uit een motief dat steeds een toon hoger of lager herhaald wordt;
2. Leer dit motief uit het hoofd;
3. Oefen de coloratuur langzaam en legato;
4. Versnel en geef accenten aan het begin van elk motief;
5. Zing legato, tenzij de coloratuur zeer snel gaat. Dan kun je elke noot een accentje geven.

Opdracht

1. Kun je door klinkers en medeklinkers uit te spreken, ontdekken wat het grootste verschil is tussen de twee?
2. Bekijk het zangstuk van deze week. Zet strepen tussen de woorden die los gezongen moeten worden. Welke regelmaat ontdek je?

Houding en stem

keel, mond, wangen, hoofd
Oefening 17:
Rol het hoofd rustig naar voren en vervolgens 3 maal rond.

Oefening 18:
Doe de mond afwisselend wijd open en weer dicht.

Oefening 19:
Masseer de wangen door met de handen er rondjes op te draaien.

Oefening 20:
Zing brr door de lippen, als een paard, laag-hoog-laag.

Oefening 21:
Zing de volgende oefening, steeds een toon hoger. Doe voor het zingen alsof je moet gapen, waardoor er veel ruimte in de keel komt. Vorm de klinker alvast tijdens het zingen van m/n/ng. Luister naar de invloed die de klinker op de medeklinker heeft. Heb het gevoel alsof de 'm' vooral voorin de mond resoneert, de 'n' in het voorhoofd, en de 'ng' in het achterhoofd.

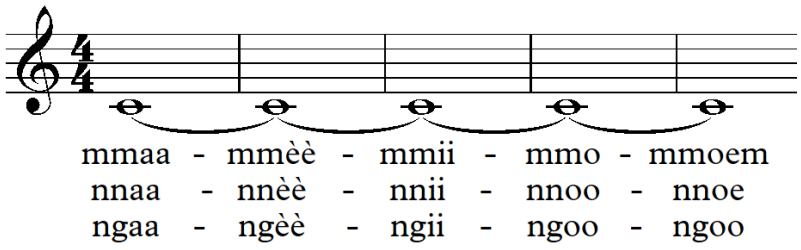

Oefening 22:
Zing de volgende oefening en richt je op de laatste a. Ga steeds een toon hoger.

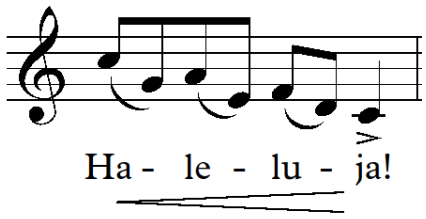

Techniek
Coloraturen
Oefening 23:
Oefen het volgende fragment uit de Messiah.

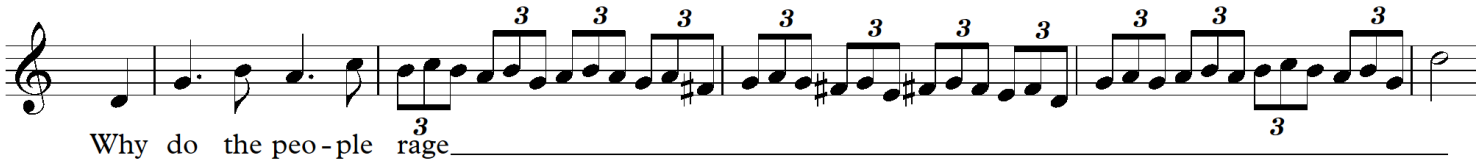

Solfège
Tot nu toe hebben we steeds gezongen vanaf de hand. Vanaf nu zingen we vanaf een notenbalk. In onderstaande oefeningen is de eerste toon steeds een C. Deze toon is ook de Do. Zing langzaam en zuiver.

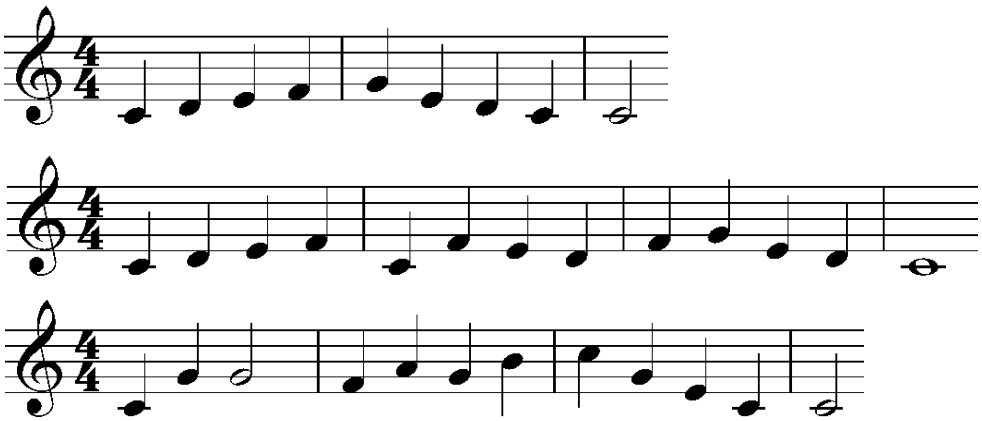

Zangstuk
Telelemann: Ich will den Hernn loben
We zingen het stuk eerst door, en daarna in canon. Maak een mooie coloratuur.

Ich will den Herrn loben

Georg Philipp Telemann

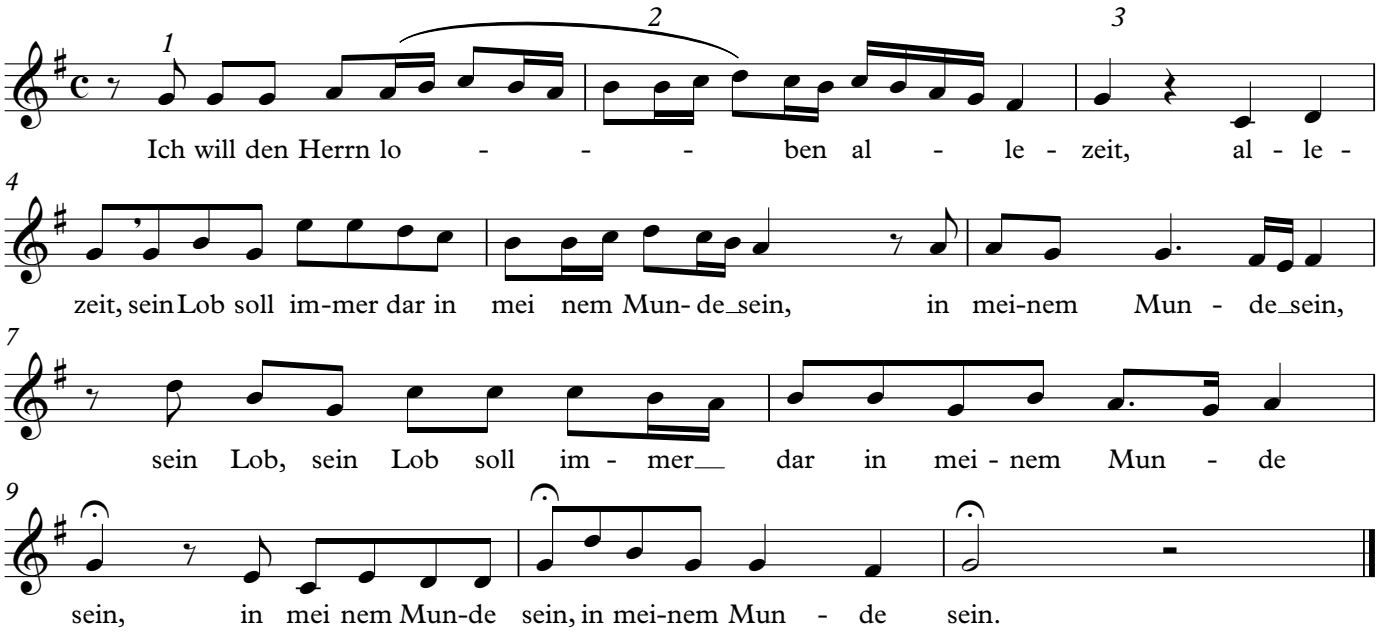

Les 5

Geschiedenis

De Klassieke periode

De aanduiding Klassiek slaat op de periode 1775-1815, en dan vooral op de componisten Haydn, Mozart en Beethoven. De manier waarop zij componeerden was voor vele componisten hierna het ijkpunt. In tegenstelling tot de Barok was veel muziek uit deze periode homofoon. Dat houdt in dat veel muziek bestond uit één hoofdmelodie met begeleiding, in tegenstelling tot polyfone muziek, waarin elke stem even belangrijk is.
De muziek is meestal absoluut: ze schildert niet, maar is puur muziek. De opbouw is vaak logisch en voorspelbaar, er is veel herhaling, muzikale vraag- en antwoordspelletjes, en variatiereeksen. De harmonie wordt over het algemeen eenvoudiger. De opera blijft onverminderd populair, wel wordt de rol van het koor kleiner.

Theorie

Muzikale vorm

De meeste muziekstukken zijn niet op goed geluk gecomponeerd maar hebben een bouwplan, de muzikale vorm. Een bouwsteen binnen een compositie is de *periode*. Dat is vergelijkbaar met een zin in de taal. In vocale composities loopt een periode altijd gelijk met de zin van de tekst. Een periode bestaat in de klassieke periode bijna altijd uit 4 of 2 maten of een veelvoud daarvan. Een periode wordt op één adem gezongen. Om de periode aan te geven, tekenen we bogen in de muziek op deze manier:

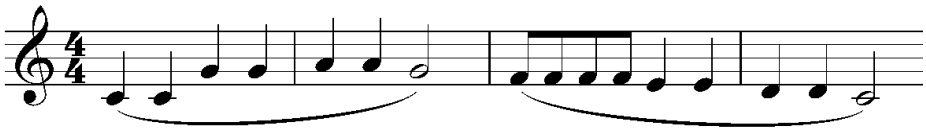

Voor het zingen kijk je hoe de periodes lopen, je *periodiseert*. Op die manier weet je wanneer je moet ademhalen en zie je de logische structuur van de compositie.

Stemloze en stemhebbende medeklinkers

In de taalwetenschap en de muziek worden medeklinkers onderscheiden aan de hand van de manier waarop ze worden uitgesproken (als 'ploffer' of 'glijder' of door de neus), de plaats waar ze gevormd worden (lippen, tanden of keel) en of ze stemhebbend of stemloos zijn.
Voor de zanger is vooral dat laatste van belang. *Stemhebbend* betekent dat tijdens het spreken van de medeklinker ook de stembanden meetrillen. Bij een *stemloze* medeklinker worden de stembanden niet gebruikt.
In de volgende tabel staan enkele medeklinkers, ingedeeld naar de articulatiewijze, articulatieplaats en of ze stemhebbend of stemloos zijn. Het enige verschil tussen de medeklinkers uit de middelste kolom en die uit de rechtse kolom is dat de laatste stemloos zijn. Je kunt dit controleren door ze te fluisteren. Dan worden ze allemaal stemloos, en hoor je geen verschil meer.

	Stemhebbend	Stemloos
Ploffer met twee lippen	b	p
Ploffer met tanden en tong	d	t
Glijder met tanden en lippen	v	f
Glijder met tanden en tong	z	s

Je moet goed opletten dat je de stemhebbende medeklinkers ook echt stemhebbend maakt. In bepaalde accenten, zoals Amsterdams, worden bijna alle medeklinkers stemloos.

Medeklinkers passen zich soms ook aan aan de context:

1. Slotmedeklinkers worden in het Nederlands altijd stemloos: goedheid wordt uitgesproken als goedheit. (In het Engels geldt deze regel niet, bij een woord als ‘good’ hoor je echt de ‘d’.)
2. Stemhebbende beginmedeklinkers worden stemloos als het woord ervoor ook stemloos eindigt. In

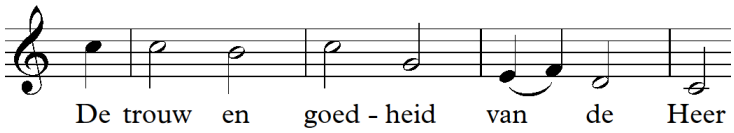

wordt de ‘d’ van goedheid als een ‘t’ uitgesproken. Het gevolg hiervan is dat de ‘v’ van ‘van’ een ‘f’ wordt. Zouden we proberen echt een ‘v’ uit te spreken, dan wordt de slot t-klank van goedheid daardoor beïnvloed en wordt die een d. Dat is niet juist.

Opdracht

1. Het zangstuk voor deze week is ‘Ave verum corpus’ van Mozart. Periodiseer deze muziek.
2. Bedenk wat het verschil is tussen klinkers en medeklinkers.

Houding en stem

Ademsteun

Ademsteun houdt in dat er veel lucht in de longen zit en dat deze gedoseerd wordt uitgeblazen. Dus niet alle lucht in een keer. Op deze manier kun je lange zinnen zingen en de dynamiek en uitspraak blijven controleren. Dit bereik je door je buik breed te maken en daar de adem te voelen. Buikademhaling betekent niet een gespannen manier om te zoeken naar de buikademhaling, maar meer het afleren van slechte gewoontes. Kleine baby’s ademen altijd goed, en wij ook wanneer we slapen. Door spanning maken we de inademing de actief en zetten we spanning in de schouders. Daardoor gaat de adem te hoog zitten en is die niet meer rustig en gecontroleerd. De adem moet juist ontspannen en laag zitten.

Oefening 24:
Blaas actief uit op korte stoten met F. Laat dan ontspannen de adem komen.

Oefening 25:
Adem in en neurie een toon. Laat deze toon eerst 6 tellen duren en houd twee tellen rust. Doe de oefening opnieuw en tel tot 8. Ga zo door tot 16.

Oefening 26:
Bij noten en periodes die te lang duren om op één adem te zingen, passen we koorademhaling toe. Dat betekent dat elk koorlid op z’n eigen moment ademhaalt, zodat het geluid niet onderbroken wordt. Neurie dezelfde toon als in de vorige oefening en laat hem nog langer duren met koorademhaling.

Solfège

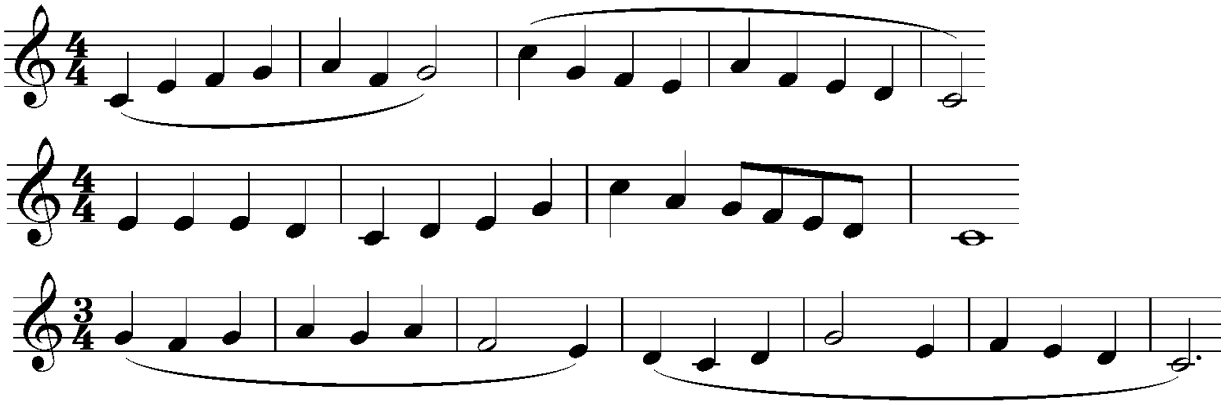

Zangstuk

W.A. Mozart: Ave verum corpus

Kijk of je kenmerken van de Klassieke Periode in deze muziek van Mozart terug kunt vinden. Adem volgens je periodisering.

AVE VERUM CORPUS

(KV 618)

W. A. Mozart
(1756 - 1791)

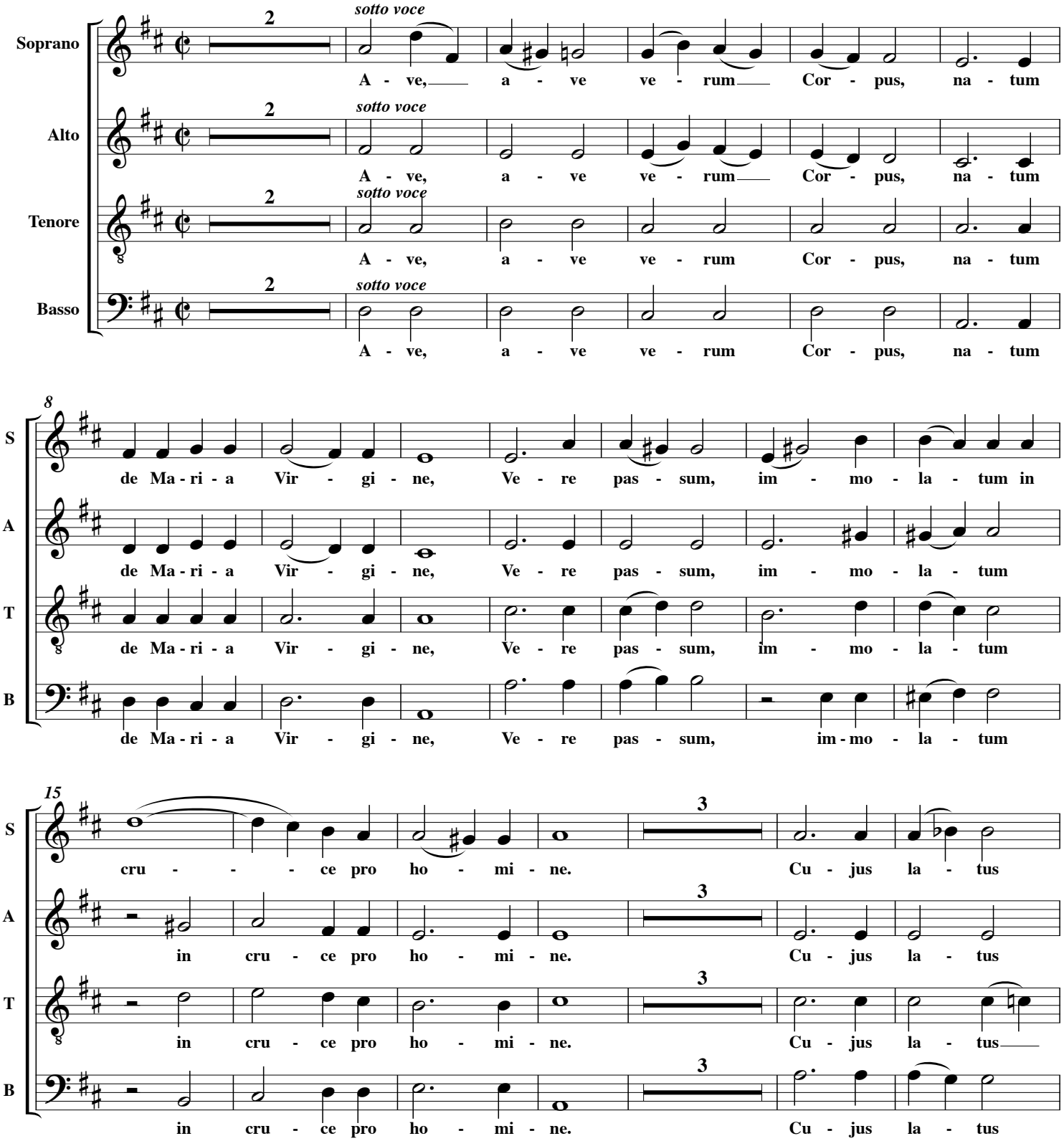

© Les Éditions Outremontaises, 2008

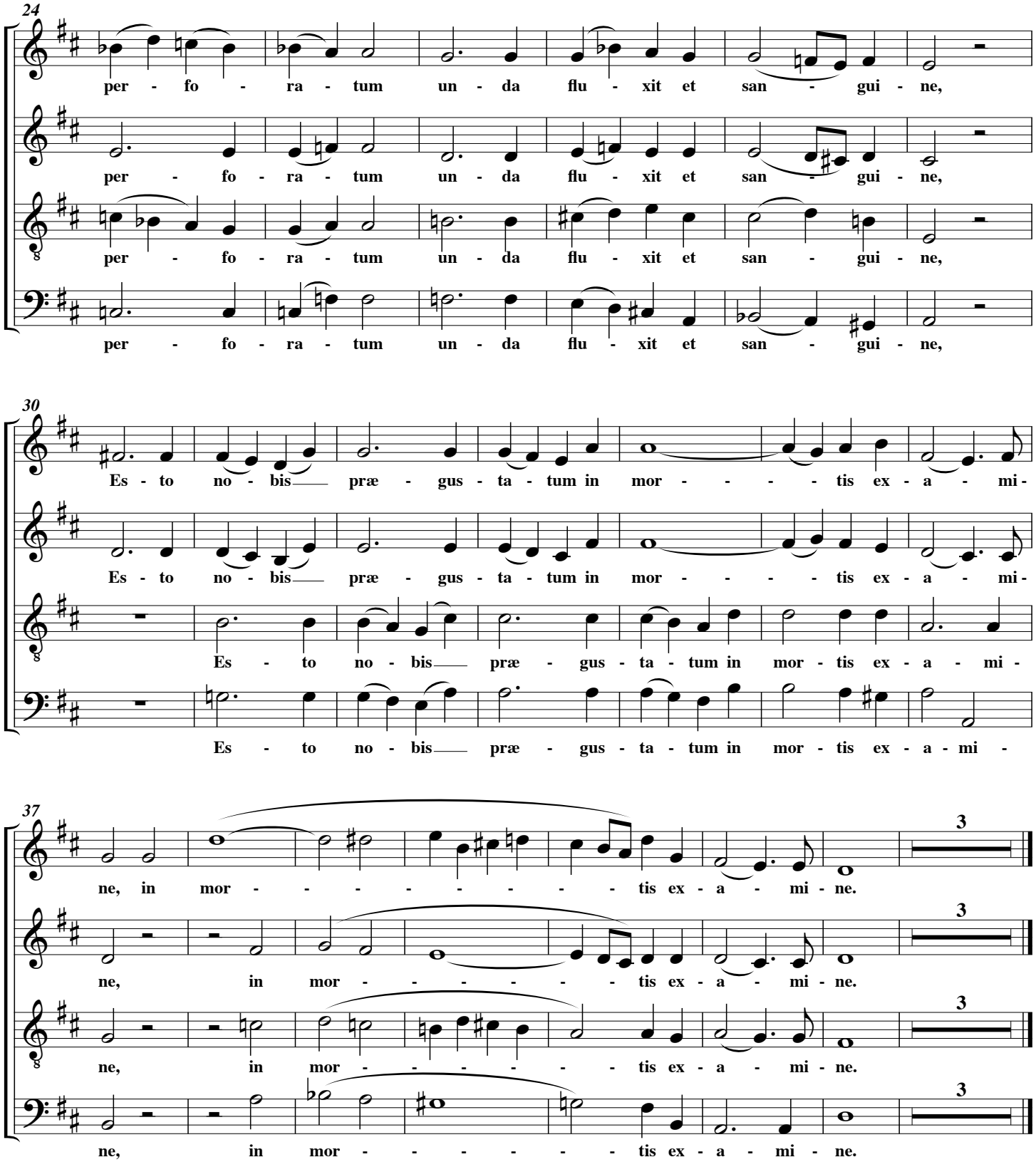

© Les Éditions Outremontaises, 2008

Les 6

Geschiedenis

Klassiek 2

Nieuw in de klassieke periode was de rol van de dirigent. Lange tijd had de orkestleider zelf meegespeeld vanaf het klavier (klavecimbel of piano), nu speelde de dirigent zelf niet mee.
In de Barok waren er vaak dynamische contrasten: luid en zacht wisselen elkaar af. In de Klassieke periode wordt steeds meer gebruik gemaakt van overgangsdynamiek: het volume neemt geleidelijk toe of af.
De mobiliteit nam toe: Mozart en Beethoven konden in heel Europa bekend worden als grote sterren.

Theorie

notenwaarden en maatsoorten

Muzieknoten hebben behalve toonhoogte ook een bepaalde toonduur. We gaan uit van de hele noot: deze duurt meestal 4 tellen. De halve noot heeft meestal 2 tellen.

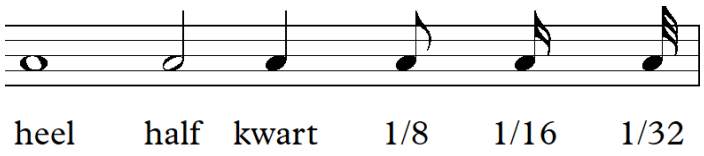

In een eerder hoofdstuk zijn we al verschillende maatsoorten tegengekomen. De maatsoort wordt aan het begin van de partituur genoteerd door twee cijfers. De maatsoort duidt aan hoeveel tellen in de maat zitten en wat de teleenheid is. Het bovenste cijfer duidt aan hoeveel tellen in een maat zitten. Het onderste cijfer duidt aan welke notenwaarde je telt.
In het volgende voorbeeld staat 2/2, dat betekent: er gaan 2 halven in de maat. Uiteraard kunnen er dan wel andere notenwaarden, zoals de kwartnoot en de achtste voorkomen.

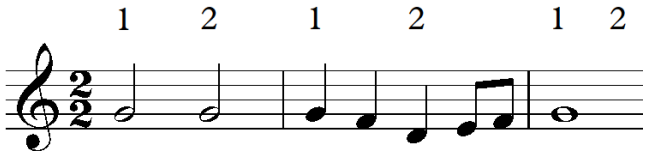

Deze muziek had ook in een 4/4 maat kunnen staan, dan tellen we als volgt:

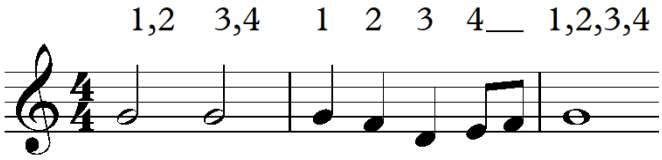

Er bestaan ook maatsoorten zoals 6/8. Hierbij staan 6 achtsten in een maat, maar meestal wordt er tot twee geteld per maat, waarbij elke tel de lengte heeft van 3 achtsten.

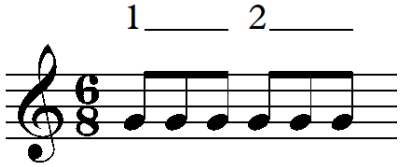

Dirigeren

Een dirigent geeft verschillende zaken aan, zoals tempo, dynamiek, inzetten van stemmen, zangtechniek. Het meeste zie je onbewust en pas je direct toe. Toch is het handig om van een paar zaken bewust te zijn. Een dirigent geeft met de rechterhand het tempo en de plaats in de maat. Elke

tel heeft een ander gebaar. De eerste tel van een maat is altijd duidelijk, deze slag is het grootst. Als je als zanger de tel kwijt bent, is het slim om te wachten tot je weer een nieuwe '1' ziet.

Dynamiek
Met de linkerhand met maakt de dirigent expressieve gebaren voor bijvoorbeeld dynamiek (luid-zacht). In de muziek staan ook dynamische tekens. Over het algemeen geldt dat hoe nieuwer de muziek is, hoe meer dynamische tekens erin staan. In de Barok staan weinig dynamische tekens. In een partituur uit de 19e eeuw wemelt het juist van de muzikale aanwijzingen. Enkele dynamische tekens zijn:

afkorting	Italiaanse term	Nederlandse vertaling
pp	Pianissimo	Zeer zacht
p	Piano	Zacht
mp	Mezzo-piano	Half zacht
mf	Mezzo-forte	Half luid
f	Forte	Luid
ff	Fortissimo	Zeer luid

Sommige componisten voegen in hun muziek ook nog ***ppp*** en ***fff*** toe, om nog meer schakeringen in de dynamiek mogelijk te maken. Mezzo-forte is de sterkte als je 'gewoon' zingt, zonder speciale aandacht voor de dynamiek.

Ook zijn er nog de volgende tekens:

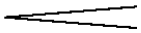
Crescendo = luider worden.

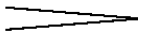
Decrescendo = zachter worden.

Een mooie expressieve koorklank kan bereikt worden door gebruik te maken van dynamiek. Binnen een periode (een boog) is het mooi om minder luid te beginnen, iets aan te zwellen en aan het eind van een zin weer gas terug te nemen, ook al staat dit niet in de partituur. Hoeveel je dit toepast, is een kwestie van interpretatie.

Opdracht
Bekijk nogmaals Ave Verum Corpus van Mozart. Teken hier dynamische tekens bij volgens de hierboven genoemde regel.

Houding en stem
Oefening 27:
Strek je armen uit omhoog en laat weer zakken. Doe dit een aantal keer.

Oefening 28:
Strek je armen uit naar opzij en laat weer zakken. Herhaal dit een paar keer.

Oefening 29:

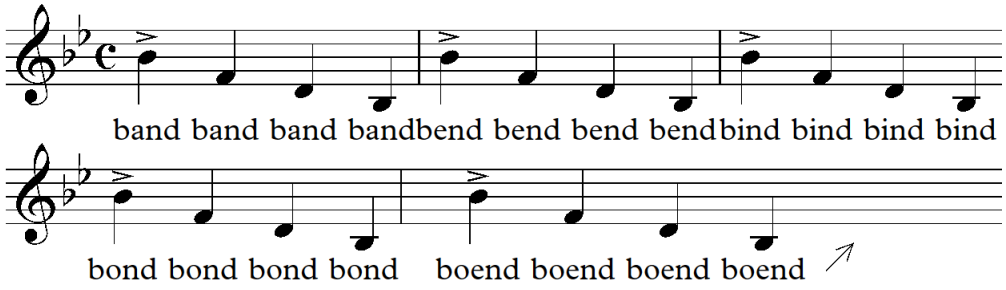

Techniek

crescendo en decrescendo

Oefening 30:

Het koor zingt een lange toon op ‘moe ‘, en maakt op aanwijzing van de dirigent een crescendo en decrescendo. Daarna hetzelfde in een akkoord.

Solfège

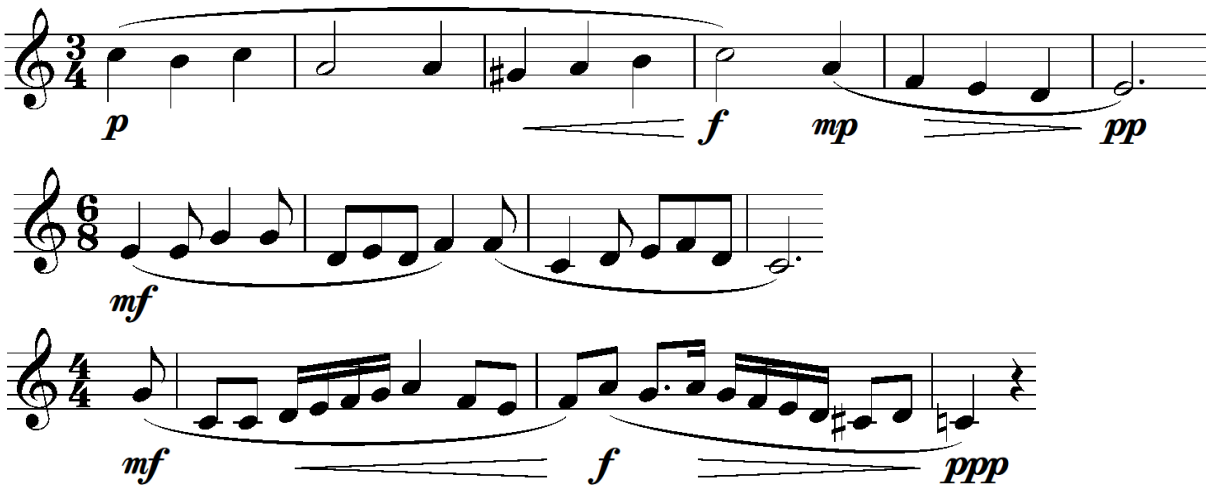

Zangstuk

Joseph Haydn: Komm holder Lenz

Het zangstuk van deze week is het eerste koor uit Die Jahreszeiten van Joseph Haydn. Dit is een oratorium over de seizoenen. Het koor zingt hier dat de lente moet komen, en dat de lente dan ook aanbreekt.

Nº 2 Chor des Landvolks

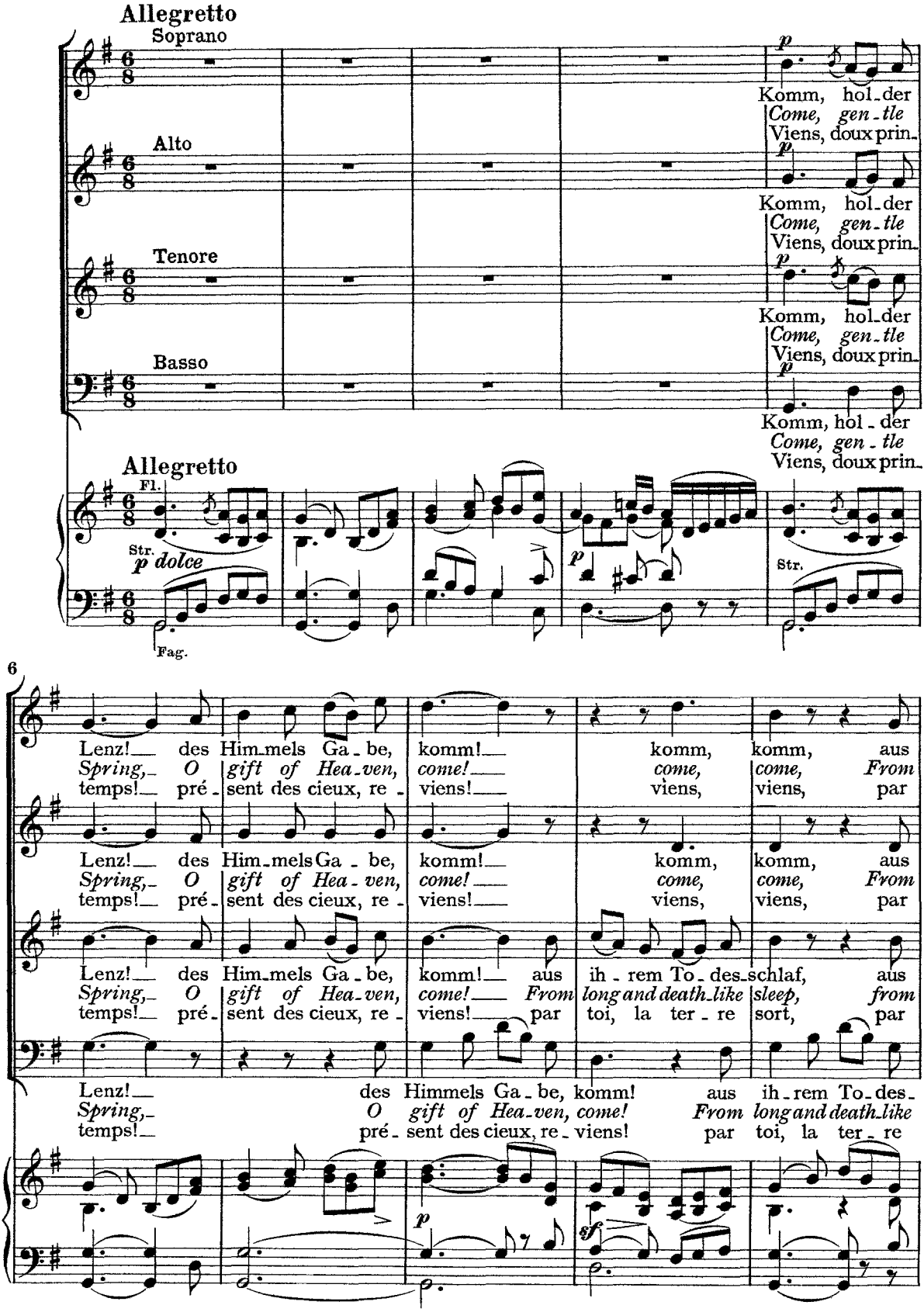

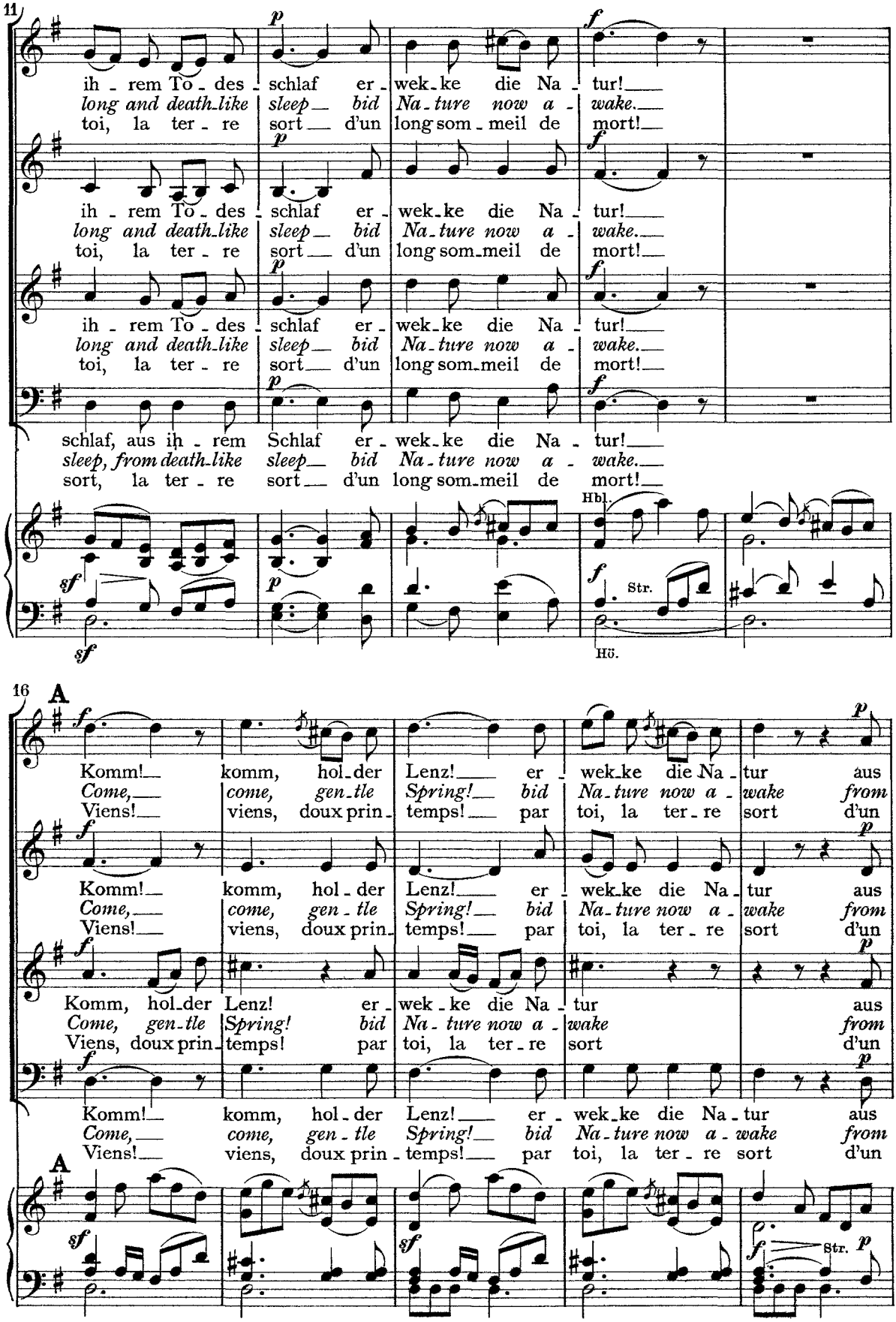
11
ih - rem To - des - schlaf er - wek - ke die Na - tur!
long and death-like sleep bid Na - ture now a - wake.
toi, la ter - re sort d'un long som - meil de mort!
schlaf, aus ih - rem Schlaf er - wek - ke die Na - tur!
sleep, from death-like sleep bid Na - ture now a - wake.
sort, la ter - re sort d'un long som - meil de mort!
Hbl.
Str.
Hö.
16
A
Komm! komm, hol - der Lenz! er - wek - ke die Na - tur aus
Come, come, gen - tle Spring! bid Na - ture now a - wake from
Viens! viens, doux prin - temps! par toi, la ter - re sort d'un
Komm, hol - der Lenz! er - wek - ke die Na - tur aus
Come, gen - tle Spring! bid Na - ture now a - wake from
Viens, doux prin - temps! par toi, la ter - re sort d'un

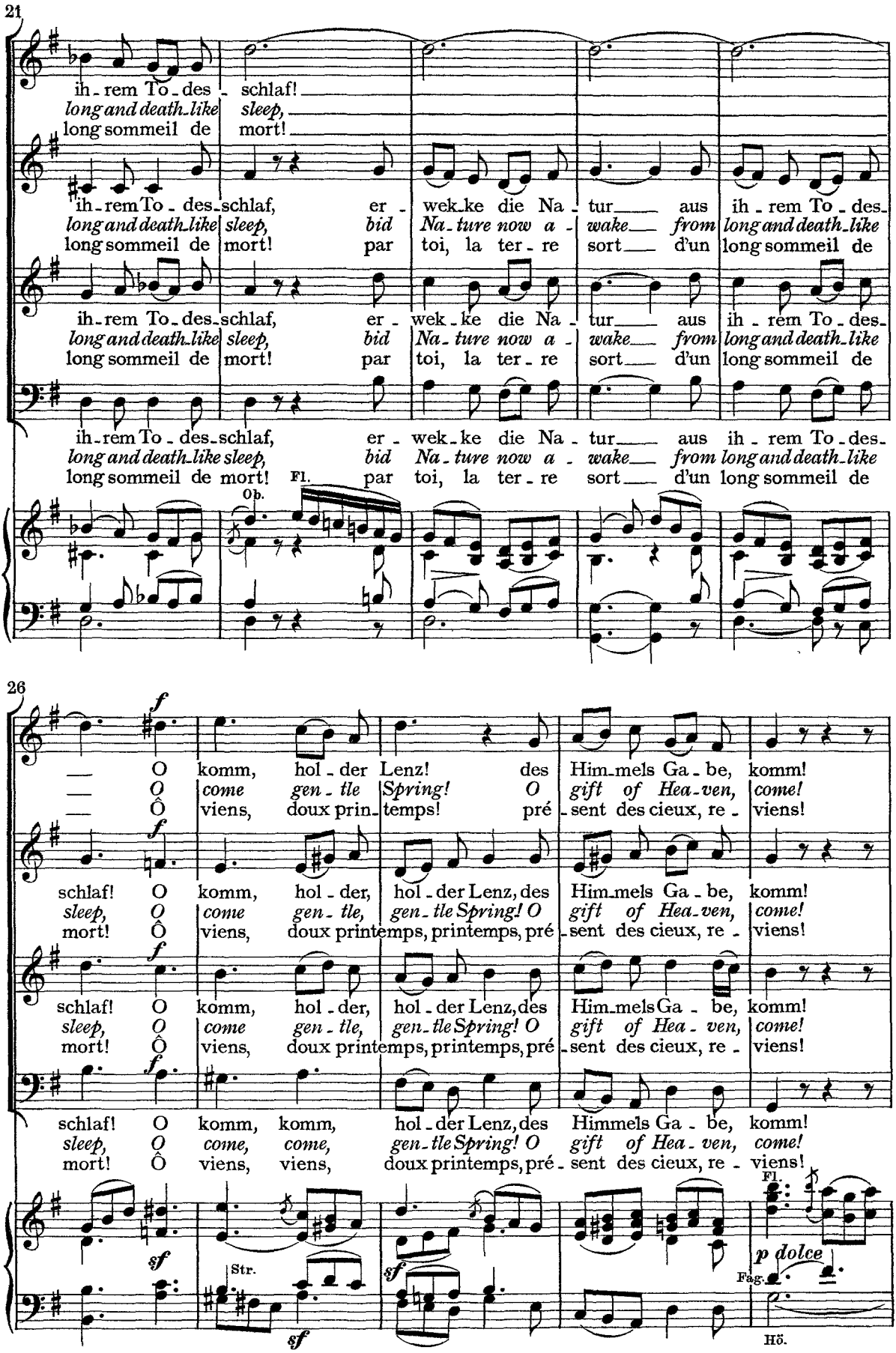
21
ih - rem To - des - schlaf!
long and death-like sleep,
long sommeil de mort!
ih - rem To - des - schlaf, er - wek - ke die Na - tur aus ih - rem To - des -
long and death-like sleep, bid Na - ture now a - wake from long and death-like
long sommeil de mort! par toi, la ter - re sort d'un long sommeil de
Fl.
Ob.
26
f
O komm, hol - der Lenz! des Him-mels Ga - be, komm!
O come gen - tle Spring! O gift of Hea-ven, come!
Ô viens, doux prin-temps! pré - sent des cieux, re - viens!
schlaf! O komm, hol - der, hol - der Lenz, des Him-mels Ga - be, komm!
sleep, O come gen - tle, gen - tle Spring! O gift of Hea-ven, come!
mort! Ô viens, doux printemps, printemps, pré - sent des cieux, re - viens!
schlaf! O komm, hol - der, hol - der Lenz, des Him-mels Ga - be, komm!
sleep, O come gen - tle, gen - tle Spring! O gift of Hea - ven, come!
mort! Ô viens, doux printemps, printemps, pré - sent des cieux, re - viens!
schlaf! O komm, komm, hol - der Lenz, des Himmels Ga - be, komm!
sleep, O come, come, gen - tle Spring! O gift of Hea - ven, come!
mort! Ô viens, viens, doux printemps, pré - sent des cieux, re - viens!
sf
Str.
sf
sf
Fl.
p dolce
Fag.
Hö.

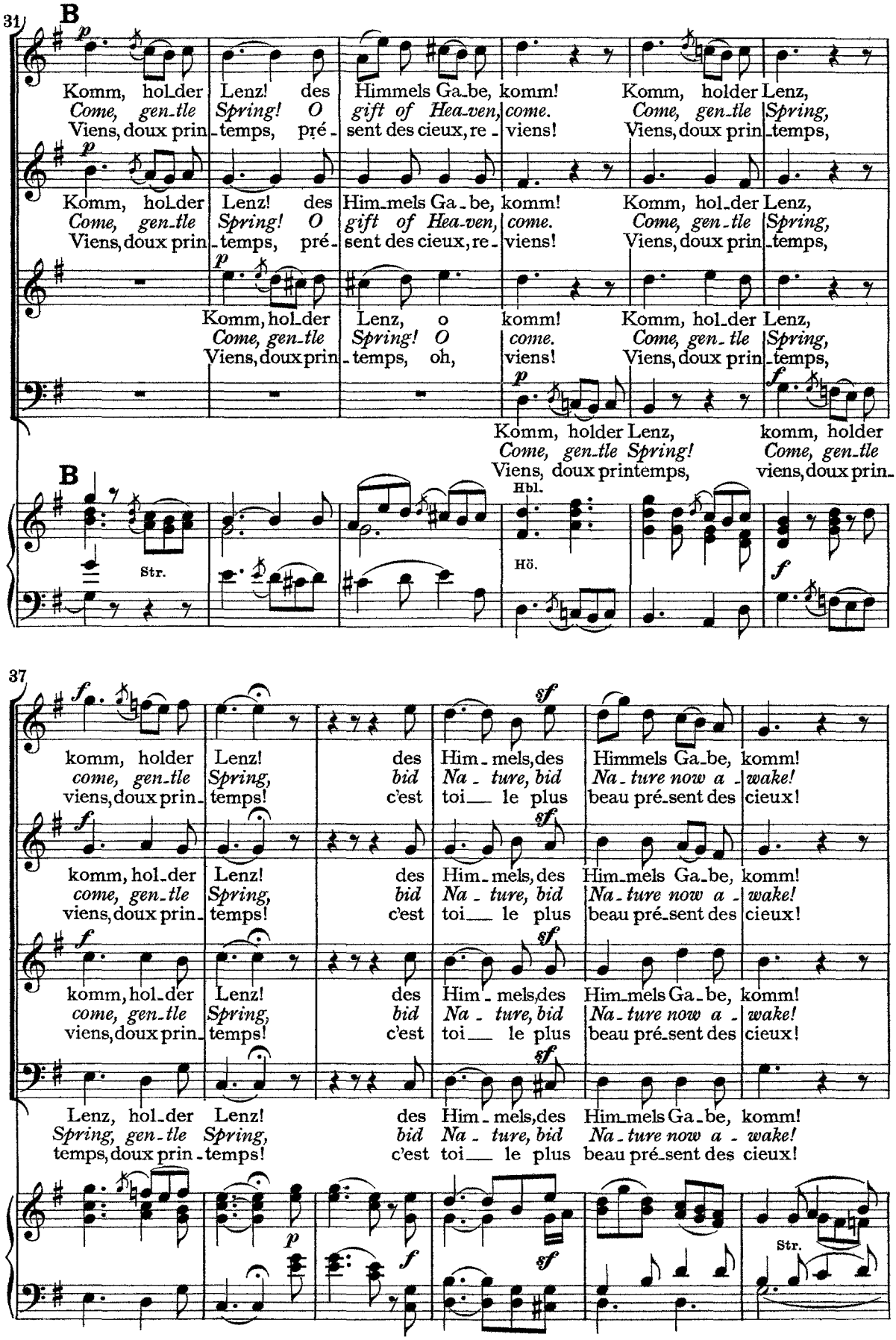
31
B
p
Komm, hol_der Lenz! des Himmels Ga_be, komm! Komm, holder Lenz,
Come, gen_tle Spring! O gift of Hea_ven, come. Come, gen_tle Spring,
Viens, doux prin_temps, pré_sent des cieux, re_viens! Viens, doux prin_temps,
Komm, hol_der Lenz! des Him_mels Ga_be, komm! Komm, hol_der Lenz,
Come, gen_tle Spring! O gift of Hea_ven, come. Come, gen_tle Spring,
Viens, doux prin_temps, pré_sent des cieux, re_viens! Viens, doux prin_temps,
Komm, hol_der Lenz, o komm! Komm, hol_der Lenz,
Come, gen_tle Spring! O come. Come, gen_tle Spring,
Viens, doux prin_temps, oh, viens! Viens, doux prin_temps,
Komm, holder Lenz, komm, holder
Come, gen_tle Spring! Come, gen_tle
Viens, doux printemps, viens, doux prin_
B
Str.
Hbl.
Hö.
37
komm, holder Lenz! des Him_mels, des Himmels Ga_be, komm!
come, gen_tle Spring, bid Na_ture, bid Na_ture now a_wake!
viens, doux prin_temps! c'est toi_ le plus beau pré_sent des cieux!
komm, hol_der Lenz! des Him_mels, des Him_mels Ga_be, komm!
come, gen_tle Spring, bid Na_ture, bid Na_ture now a_wake!
viens, doux prin_temps! c'est toi_ le plus beau pré_sent des cieux!
komm, hol_der Lenz! des Him_mels, des Him_mels Ga_be, komm!
come, gen_tle Spring, bid Na_ture, bid Na_ture now a_wake!
viens, doux prin_temps! c'est toi_ le plus beau pré_sent des cieux!
Lenz, hol_der Lenz! des Him_mels, des Him_mels Ga_be, komm!
Spring, gen_tle Spring, bid Na_ture, bid Na_ture now a_wake!
temps, doux prin_temps! c'est toi_ le plus beau pré_sent des cieux!
Str.

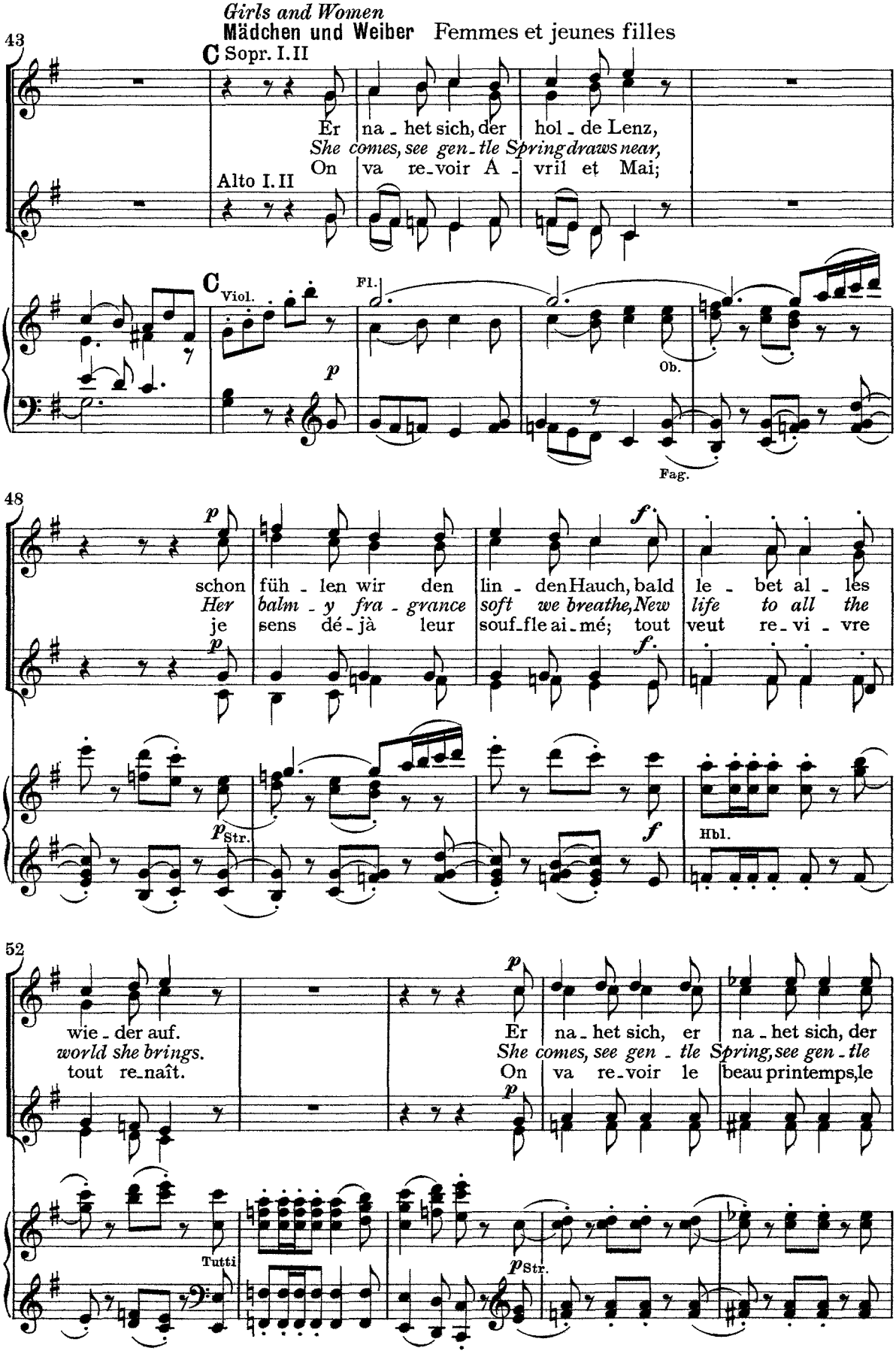
Girls and Women
Mädchen und Weiber
Femmes et jeunes filles
43
C Sopr. I. II
Er na - het sich, der hol - de Lenz,
She comes, see gen - tle Spring draws near,
On va re - voir A - vril et Mai;
Alto I. II
C Viol.
Fl.
Ob.
Fag.
48
schon füh - len wir den lin - den Hauch, bald le - bet al - les
Her balm - y fra - grance soft we breathe, New life to all the
je sens dé - jà leur souf - fle ai - mé; tout veut re - vi - vre
Str.
Hbl.
52
wie - der auf.
world she brings.
tout re - naît.
Er na - het sich, er na - het sich, der
She comes, see gen - tle Spring, see gen - tle
On va re - voir le beau printemps, le
Tutti
Str.

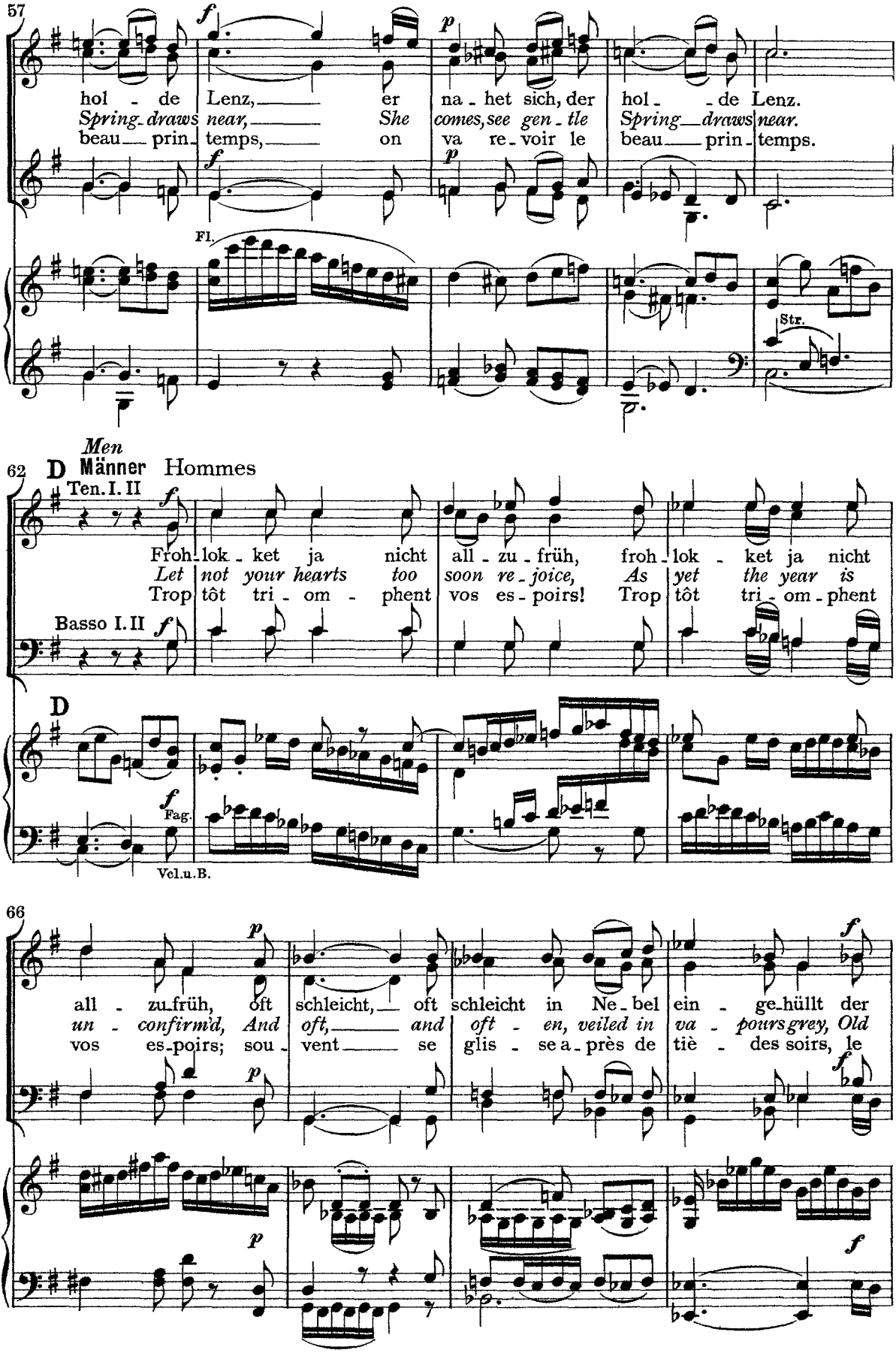
57
hol - de Lenz, er na - het sich, der hol - de Lenz.
Spring draws near, She comes, see gen - tle Spring draws near.
beau - prin - temps, on va re - voir le beau - prin - temps.
Fl.
Str.
Men
62 D Männer Hommes
Ten. I. II
Froh - lok - ket ja nicht all - zu - früh, froh - lok - ket ja nicht
Let not your hearts too soon re - joice, As yet the year is
Trop tôt tri - om - phent vos es - poirs! Trop tôt tri - om - phent
Basso I. II
D
Fag.
Vel. u. B.
66
all - zu - früh, oft schleicht, oft schleicht in Ne - bel ein - ge - hüllt der
un - confirm'd, And oft, and oft - en, veiled in va - pours grey, Old
vos es - poirs; sou - vent se glis - se a - près de tiè - des soirs, le

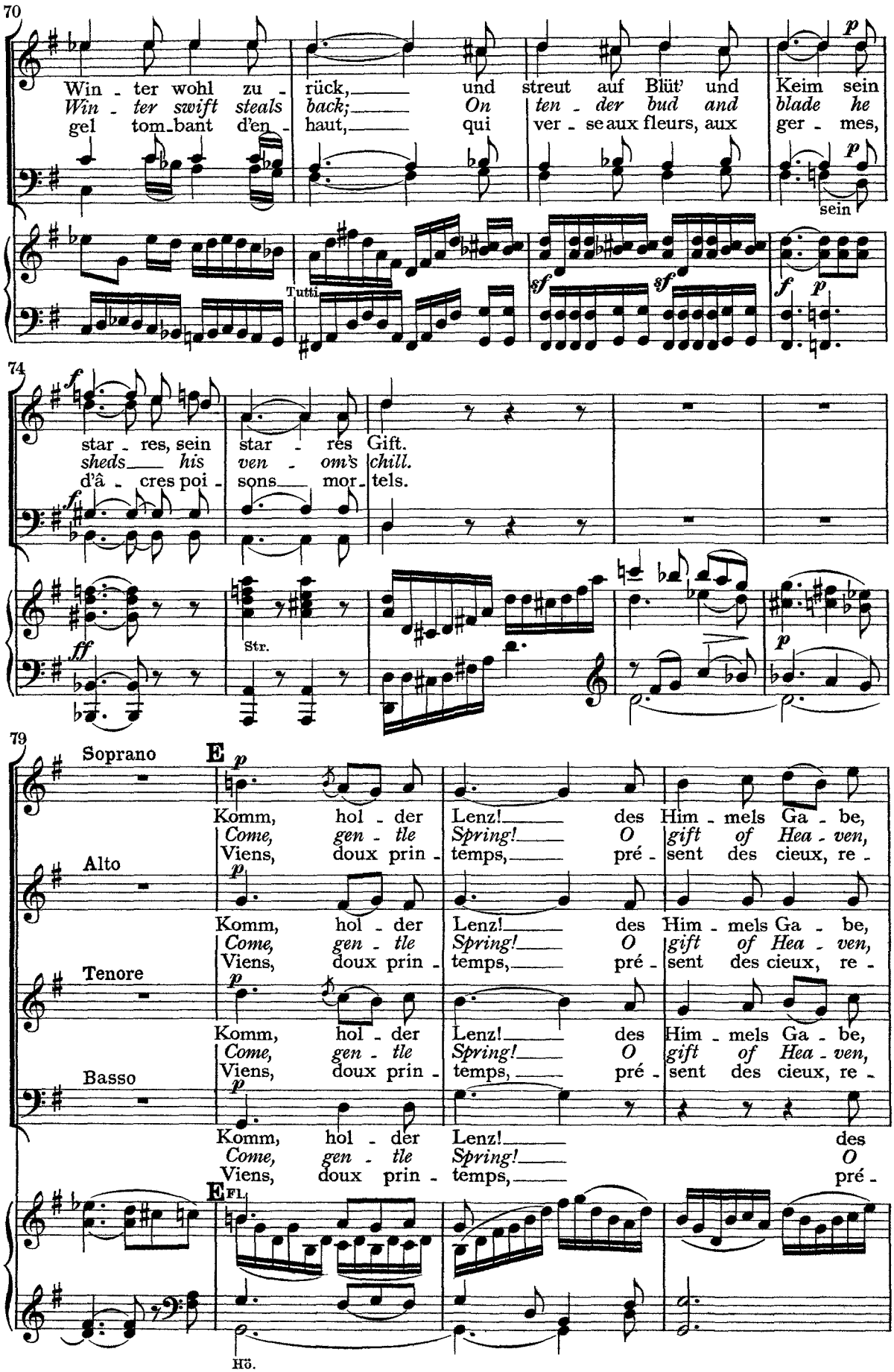
70
Win - ter wohl zu - rück, und streut auf Blüt' und Keim sein
Win - ter swift steals back; On ten - der bud and blade he
gel tom - bant d'en - haut, qui ver - se aux fleurs, aux ger - mes,
sein
Tutti
74
star - res, sein star - res Gift.
sheds his ven - om's chill.
d'â - cres poi - sons mor - tels.
Str.
79
Soprano
E
Komm, hol - der Lenz! des Him - mels Ga - be,
Come, gen - tle Spring! O gift of Hea - ven,
Viens, doux prin - temps, pré - sent des cieux, re -
Alto
Komm, hol - der Lenz! des Him - mels Ga - be,
Come, gen - tle Spring! O gift of Hea - ven,
Viens, doux prin - temps, pré - sent des cieux, re -
Tenore
Komm, hol - der Lenz! des Him - mels Ga - be,
Come, gen - tle Spring! O gift of Hea - ven,
Viens, doux prin - temps, pré - sent des cieux, re -
Basso
Komm, hol - der Lenz! des
Come, gen - tle Spring! O
Viens, doux prin - temps, pré -
E
Fl.
Hö.

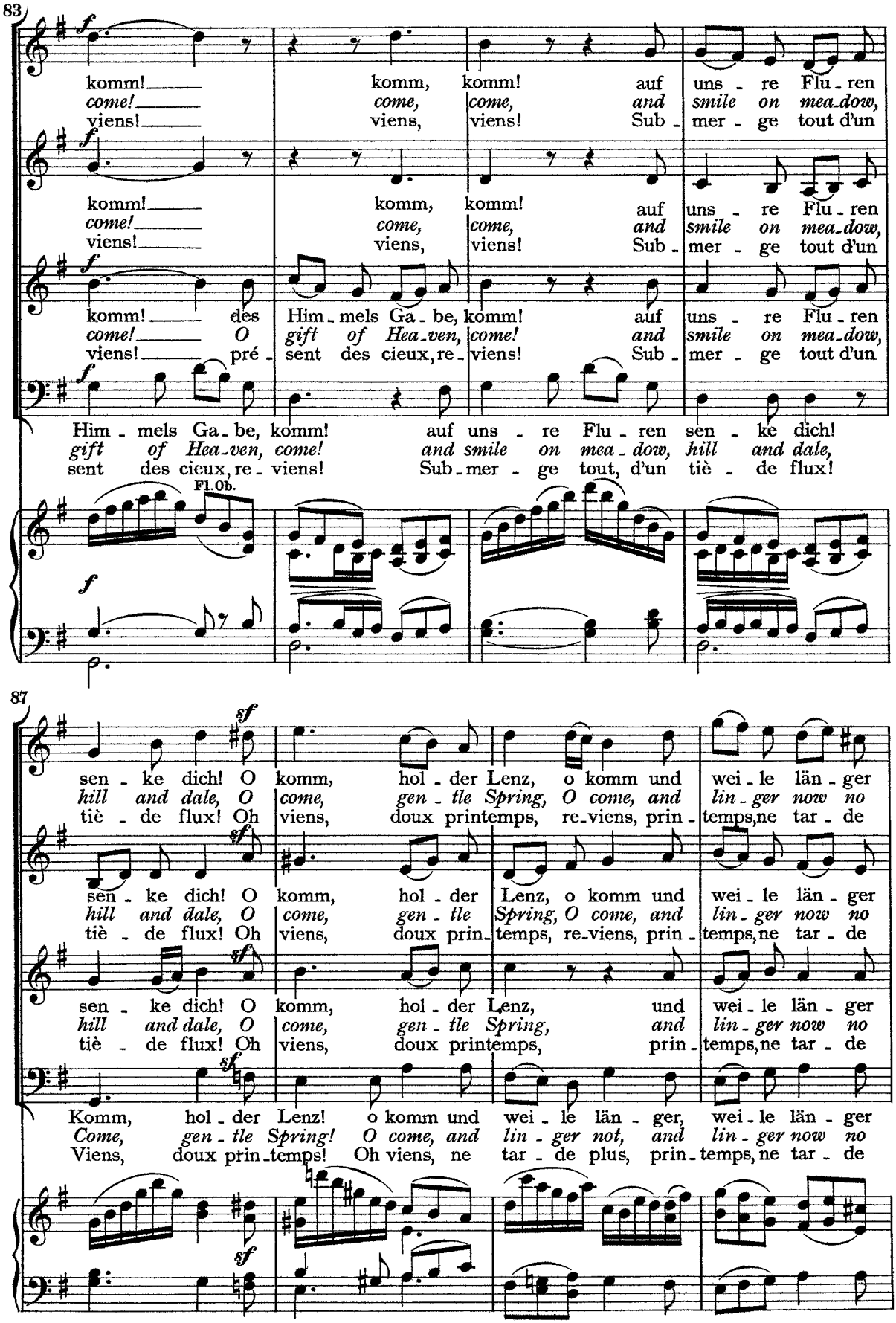
83
komm! komm, komm! auf uns - re Flu - ren
come! come, come, and smile on mea-dow,
viens! viens, viens! Sub - mer - ge tout d'un
komm! komm, komm! auf uns - re Flu - ren
come! come, come, and smile on mea-dow,
viens! viens, viens! Sub - mer - ge tout d'un
komm! des Him - mels Ga - be, komm! auf uns - re Flu - ren
come! O gift of Hea-ven, come! and smile on mea-dow,
viens! pré - sent des cieux, re - viens! Sub - mer - ge tout d'un
Him - mels Ga - be, komm! auf uns - re Flu - ren sen - ke dich!
gift of Hea-ven, come! and smile on mea - dow, hill and dale,
sent des cieux, re - viens! Sub - mer - ge tout, d'un tiè - de flux!
Fl.Ob.
87
sen - ke dich! O komm, hol - der Lenz, o komm und wei - le län - ger
hill and dale, O come, gen - tle Spring, O come, and lin - ger now no
tiè - de flux! Oh viens, doux printemps, re-viens, prin - temps, ne tar - de
sen - ke dich! O komm, hol - der Lenz, o komm und wei - le län - ger
hill and dale, O come, gen - tle Spring, O come, and lin - ger now no
tiè - de flux! Oh viens, doux prin - temps, re-viens, prin - temps, ne tar - de
sen - ke dich! O komm, hol - der Lenz, und wei - le län - ger
hill and dale, O come, gen - tle Spring, and lin - ger now no
tiè - de flux! Oh viens, doux printemps, prin - temps, ne tar - de
Komm, hol - der Lenz! o komm und wei - le län - ger, wei - le län - ger
Come, gen - tle Spring! O come, and lin - ger not, and lin - ger now no
Viens, doux prin - temps! Oh viens, ne tar - de plus, prin - temps, ne tar - de

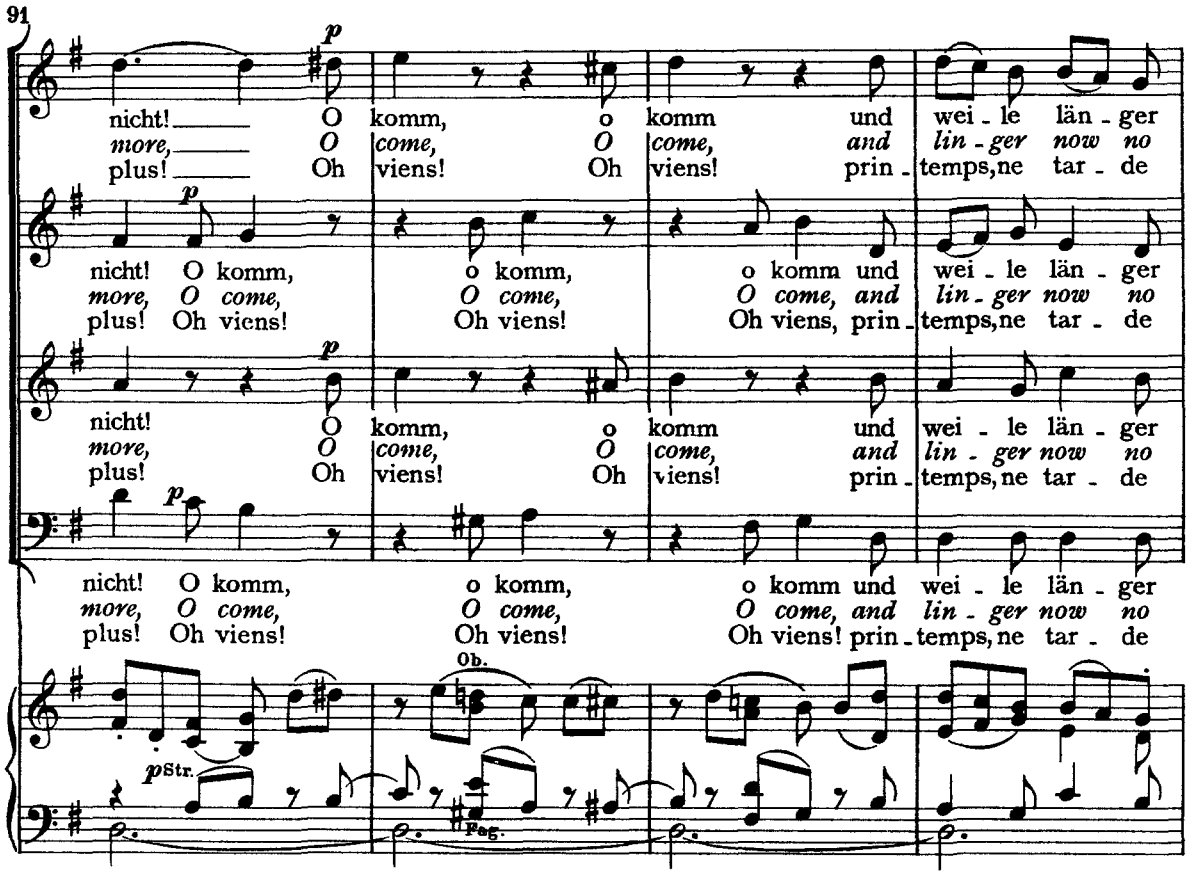
91
p
nicht! O komm, o komm und wei - le län - ger
more, O come, O come, and lin - ger now no
plus! Oh viens! Oh viens! prin - temps, ne tar - de
Ob.
pStr.
Fag.

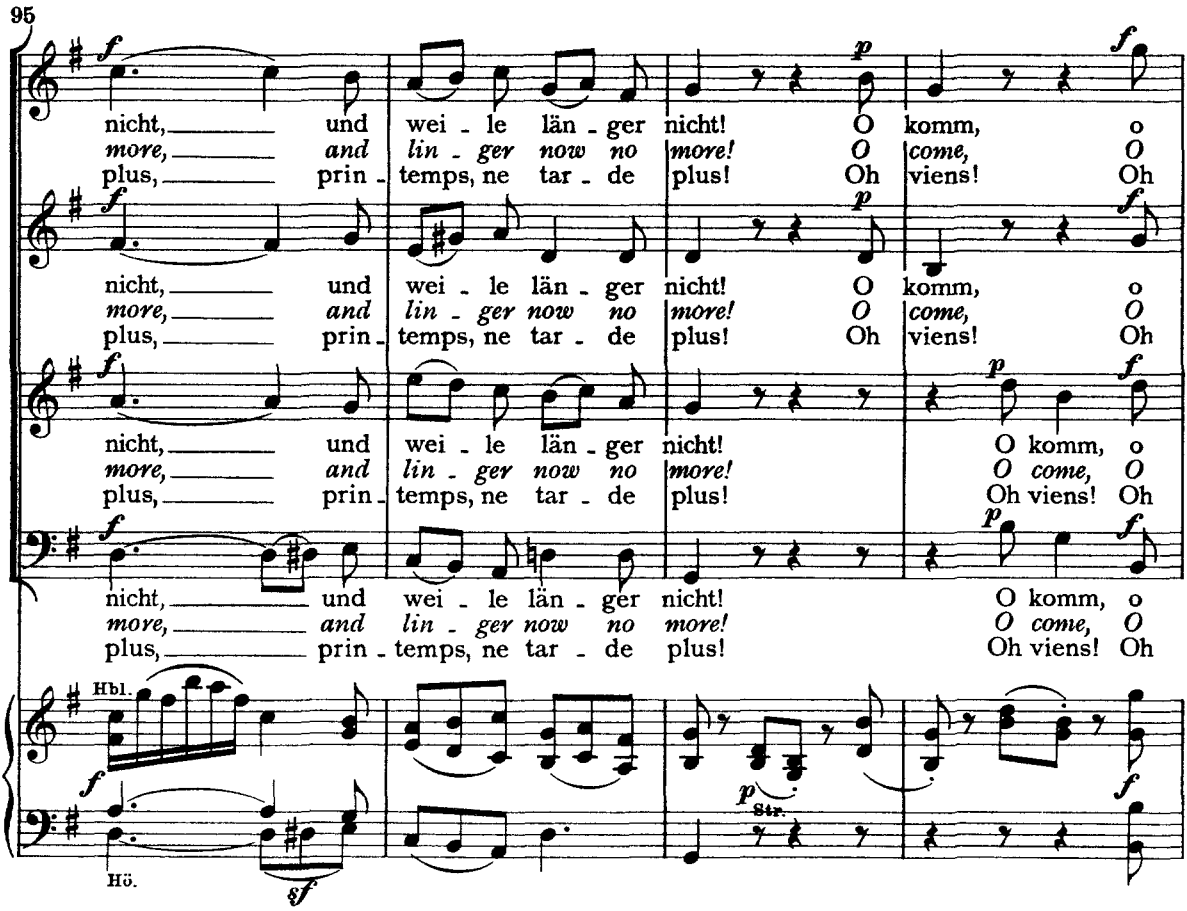
95
f
p
nicht, und wei - le län - ger nicht! O komm, o
more, and lin - ger now no more! O come, O
plus, prin - temps, ne tar - de plus! Oh viens! Oh
Hbl.
Hö.
sf
pStr.

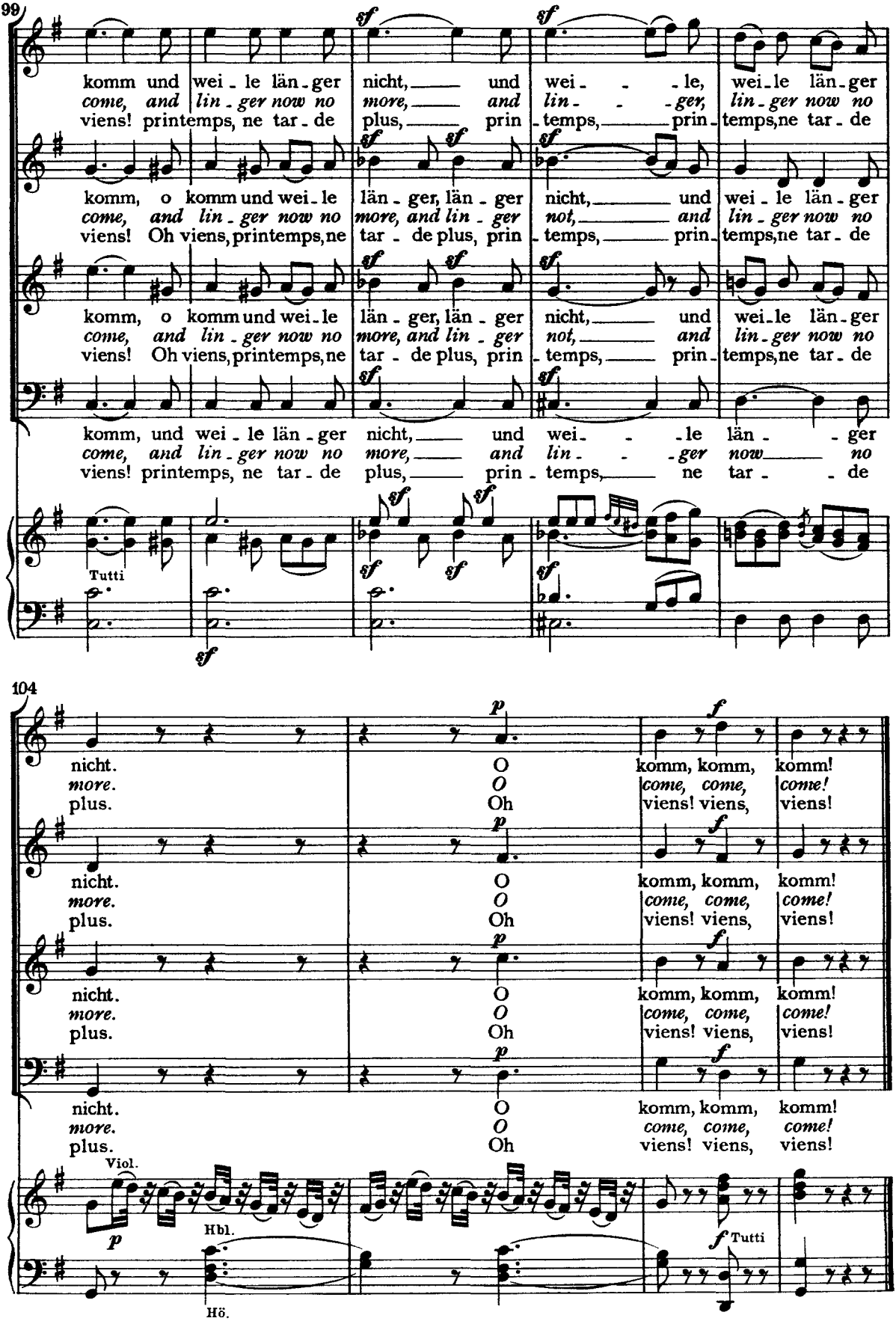
99
komm und wei - le län - ger nicht, und wei - - le, wei - le län - ger
come, and lin - ger now no more, and lin - ger, lin - ger now no
viens! printemps, ne tar - de plus, prin - temps, prin - temps, ne tar - de
komm, o komm und wei - le län - ger, län - ger nicht, und wei - le län - ger
come, and lin - ger now no more, and lin - ger not, and lin - ger now no
viens! Oh viens, printemps, ne tar - de plus, prin - temps, prin - temps, ne tar - de
komm, o komm und wei - le län - ger, län - ger nicht, und wei - le län - ger
come, and lin - ger now no more, and lin - ger not, and lin - ger now no
viens! Oh viens, printemps, ne tar - de plus, prin - temps, prin - temps, ne tar - de
komm, und wei - le län - ger nicht, und wei - - le län - - ger
come, and lin - ger now no more, and lin - - ger now no
viens! printemps, ne tar - de plus, prin - temps, ne tar - - de
Tutti
104
nicht. O komm, komm, komm!
more. O come, come, come!
plus. Oh viens! viens, viens!
nicht. O komm, komm, komm!
more. O come, come, come!
plus. Oh viens! viens, viens!
nicht. O komm, komm, komm!
more. O come, come, come!
plus. Oh viens! viens, viens!
nicht. O komm, komm, komm!
more. O come, come, come!
plus. Oh viens! viens, viens!
Viol.
Hbl.
Hö.
Tutti

Les 7

Geschiedenis

Romantiek 1

De Romantiek (1815-1920) is een tijd waarin het individu een grotere rol inneemt. Muziek is een expressiemiddel van de componist. Veel componisten hanteren dan ook een eigen stijl, en de verschillen tussen verschillende componisten worden groter. Er is minder vrijheid voor improvisatie, componisten schrijven precies op wat zij willen: er is een toename van dynamische aanwijzingen en aanwijzingen met betrekking tot tempo.
In alle kunsten is een oriëntering en herwaardering voor het verleden. Oude muziek werd soms weer heruitgevoerd en heruitgegeven. In de Klassieke periode was muziek overzichtelijk en enigszins voorspelbaar, in de Romantische tijd streven componisten juist naar dubbelzinnigheid en onvoorspelbaarheid.
Er is een opkomst van het Lied, Schubert en Schumann componeren liederen voor solozang en piano. Orkesten werden groter, mede door de uitvinding van nieuwe instrumenten. Hierdoor werd een dirigent onmisbaar. Ook koorwerken werden groter van opzet, en religieuze muziek (missen, requiems) vonden hun plaats naar de concertzaal in plaats van de kerk.

Theorie

Toonsoorten

Wanneer we 'Do re mi fa so la ti do' zingen, zingen we acht tonen in een oktaaf. Wanneer we de C Do noemen, komen onze tonen overeen met de witte toetsen van de piano. We zingen dan C D E F G A B C, en slaan de zwarte toetsen over. De afstand van C naar D noemen we een *hele* toonsafstand, dit betekent dat er nog een halve toon tussen zit (de Cis (C#) of Des (D♭)). Tussen E en F zit geen zwarte toets, dit is dus een *halve* toonsafstand. Ook de afstand tussen B en C is een halve, zoals hieronder te zien is.

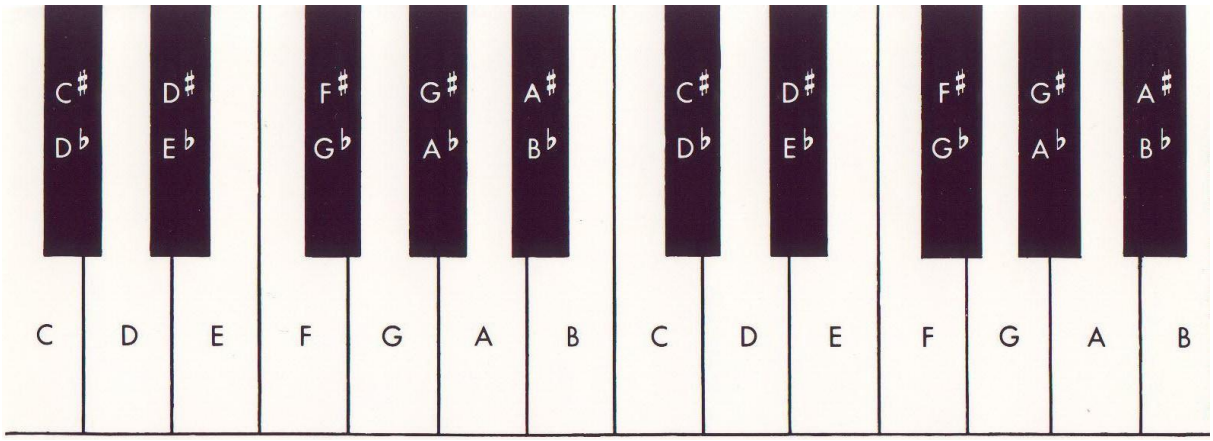

We krijgen dan de volgende reeks, de toonladder van C-groot:

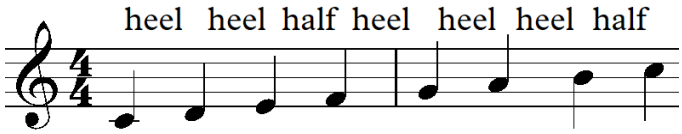

Wanneer we de D Do noemen en met dezelfde witte toetsen een toonladder spelen, krijgen we deze reeks:

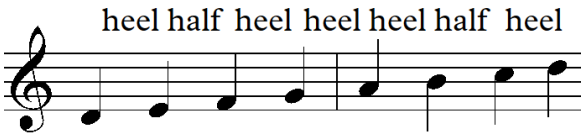

Omdat onze ladder verschoven is, maar de onderlinge toonsafstanden niet, klopt de ladder niet meer; de hele en halve toonsafstanden zitten op de verkeerde plek. Om de ladder weer kloppend te krijgen, moeten we op twee plekken de afstand aanpassen. Dit doen we door een kruis (#) voor de noot te zetten. Daarmee verhogen we de toon een halve, op de piano zouden we een zwarte toets spelen. Onze nieuwe ladder wordt dan zo:

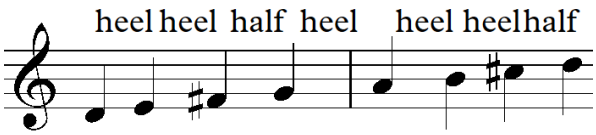

Wanneer we op F beginnen, is het het handigst om de B te verlagen naar bes, we zetten er een mol (♭) voor.

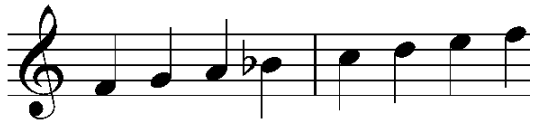

Door het gebruiken van mollen en kruizen, kunnen we onze ladder op elke toon in het oktaaf laten beginnen en elke toon Do noemen.
Een muziekstuk staat meestal langere tijd in een bepaalde toonsoort, de Do blijft lange tijd dezelfde. Om niet bij elke noot steeds een voorteken erbij te moeten schrijven, staan de kruizen en de mollen aan het begin van het muziekstuk aangegeven. We hebben de volgende voortekens en toonsoorten:

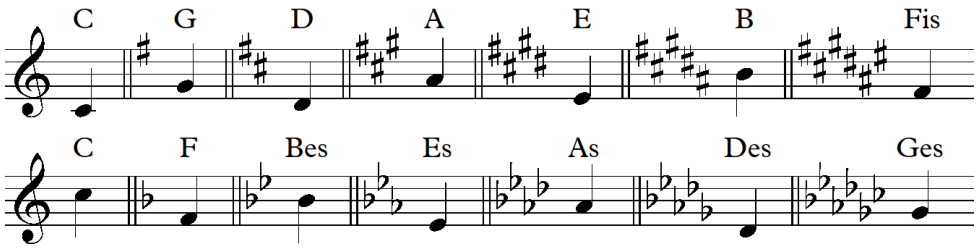

Als je iets nieuws van blad moet zingen, vraag je dan altijd eerst af wat de D is. Als er bijvoorbeeld 3 kruizen staan genoteerd, is de A altijd de Do. Nu weet je ook hoe je de andere noten moet zingen.

Legato/staccato
Wanneer je zingt, zing je meestal legato. Dat betekent dat alle noten aan elkaar vast worden gezongen, zonder een stilte tussen de noten. Dit is de standaardmanier van zingen. Het kan ook anders. Als je de noten los en kort zingt, zing je staccato. Dit staat er in de muziek soms bijgeschreven, of het wordt aangegeven door een punt onder of boven de noten die staccato moeten worden gezongen. Het legato of staccato zingen is een vorm van *articulatie*.

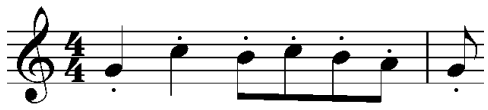

Opdracht
Zing een toonladder, en probeer te ervaren waar de hele en waar de halve toonsafstanden zitten. Kun je ook de halve tonen tussen de Do en de Re, en tussen de Re en de Mi zingen?

Houding en stem

Oefening 31:

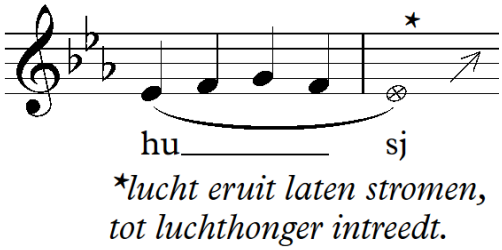

Oefening 32:

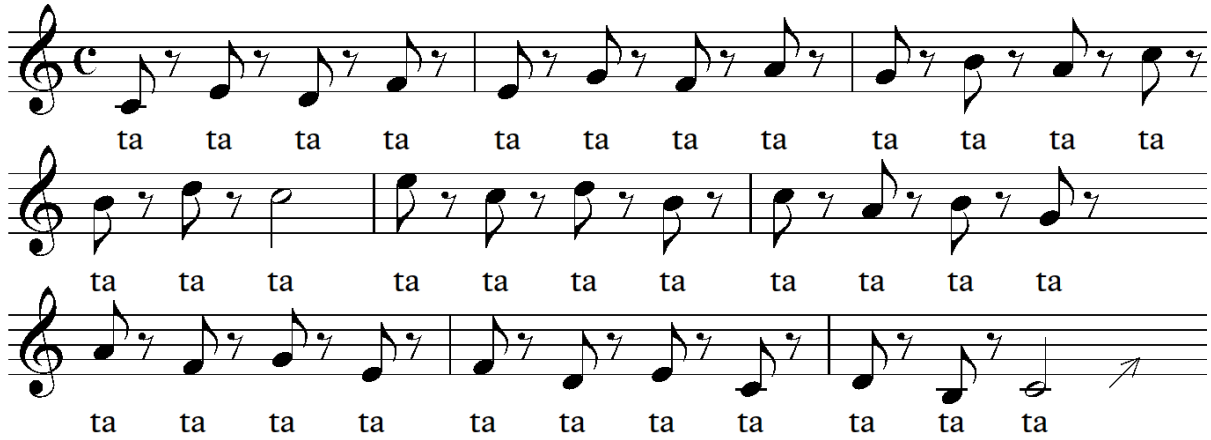

Techniek en solfège

legato en staccato

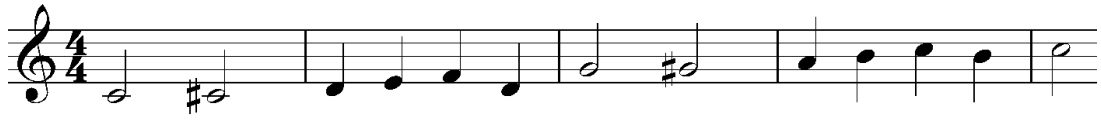

Let op: er staan drie mollen, dus de Do is….

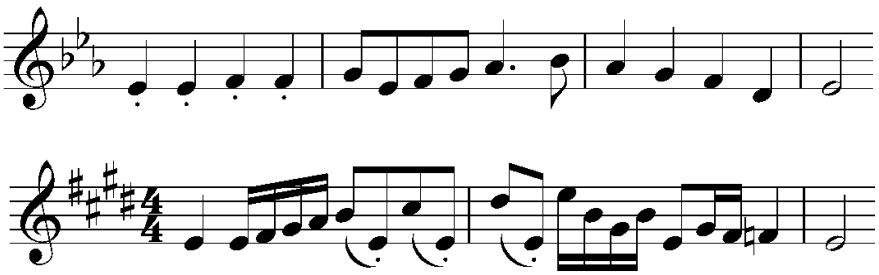

Zangstuk

Mendelssohn: Es fiel ein Reif

Let goed op het verschil tussen staccato en legato. Als er geen articulatie is voorgeschreven, is het legato.

Es fiel ein Reif

Felix Mendelssohn-Bartholdy, 1809-1847
aus opus 41, 1834

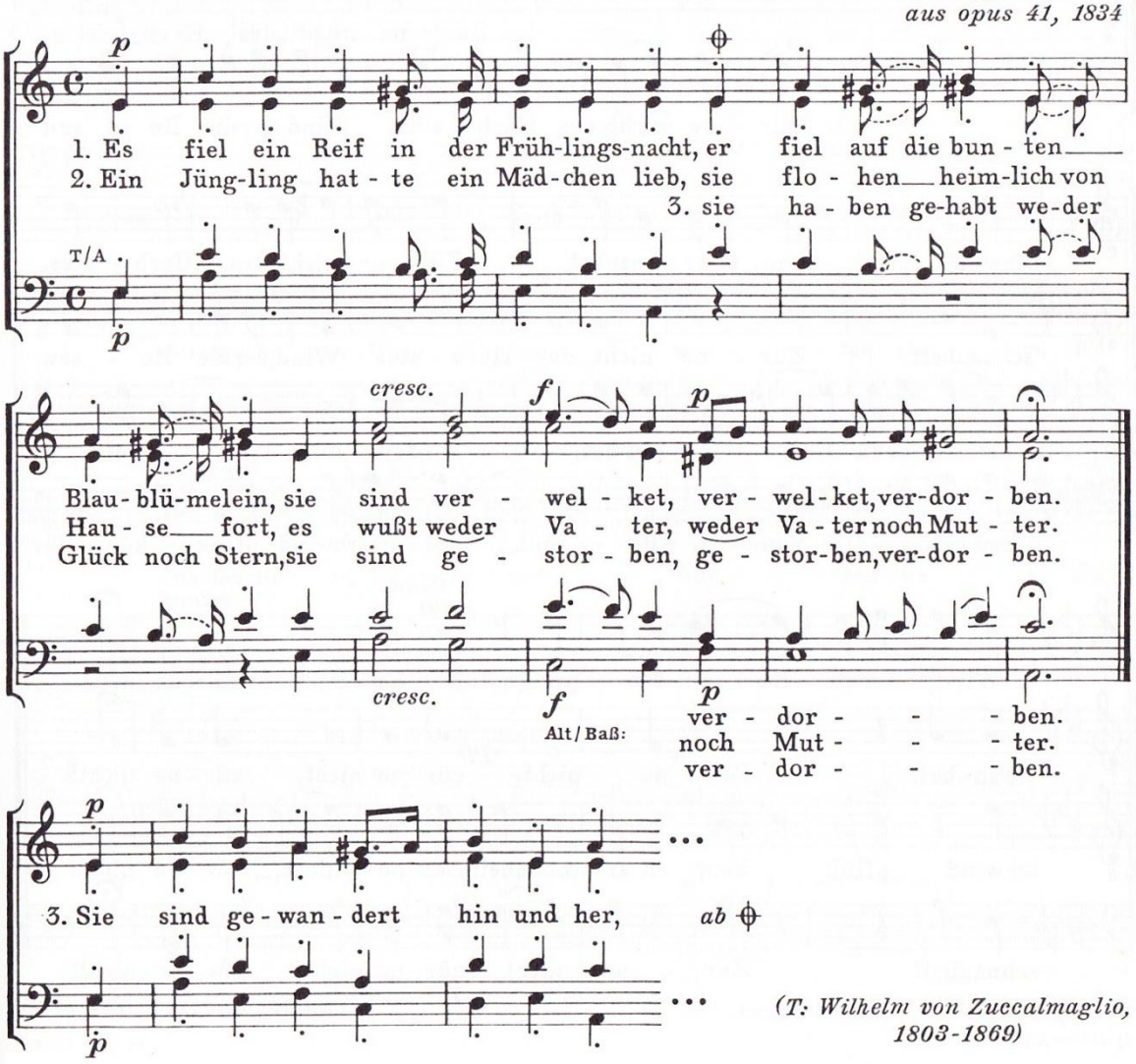

(T: Wilhelm von Zuccalmaglio, 1803-1869)

Les 8

Geschiedenis

Impressionisme

Aan het einde van de Romantiek ontstond ook de stroming van het Impressionisme (1890-1920). Impressionistische componisten moesten niets hebben van het zware, dramatische van de Romantiek, maar streefden naar meer lichtheid. Debussy gebruikte andere toonsoorten dan de klassieke mineur en majeurladders, bijvoorbeeld pentatoniek (5 tonen in het oktaaf) en hexatoniek (6 tonen, hele-toonstoonladder). Daardoor klinkt zijn muziek soms vaag en onbestemd. De begeleidende akkoorden zijn niet meer functioneel: ze zijn niet voorspelbaar, maar worden vooral gebruikt om de melodie een kleur te geven. De lichtheid van Debussy en de harmonie als kleuring heeft veel componisten uit de 20e eeuw beïnvloed.

Theorie

Detoneren

Elk koorlid kent het gevaar van 'zakken' of detoneren. Dit houdt in dat tijdens de uitvoering van een muziekstuk er steeds lager wordt geïntoneerd. Uiteindelijk eindigt het koor lager dan dat het begon. Detoneren heeft drie hoofdoorzaken:

1. Gebrek aan ademsteun. Dit gebeurt vooral aan het einde van een zin. Er is een muzikale ontspanning, die een verslapping in het koor tot gevolg heeft.
2. Gebrekkige uitspraak. Dit geldt voor zowel de medeklinkers als de klinkers. Wanneer je medeklinkers te slap uitspreekt, kun je zakken. Wanneer het koor niet alle klinkers op dezelfde manier uitspreekt, kan dit ook leiden tot valsheid.
3. Te zwaar zingen.

Verder zijn in de muziek de volgende noten altijd gevaarlijk:

4. Toonsherhalingen. Bij een toonsherhaling kan de aandacht verslappen. Dit geldt ook bij een sprong terug naar de toon waar je vandaan kwam.
5. De grote terts is vaak te klein.
6. Een grote sekunde omhoog is vaak te klein, een kleine sekunde omlaag is vaak te groot.
7. Kwint en kwartsprongen (vooral in de bas). Bij sprongen naar boven kom je soms te laag uit. Bij sprongen omlaag kom je soms te laag uit, waardoor het moeilijk is om daarna zuiver verder te zingen.

Oplossingen hiervoor zijn:

1. Houd ademsteun. Dit kun je aangeven door dit in de muziek erbij te schrijven. De muziek is pas afgelopen als de muziek afgelopen is, en niet al tijdens de slotnoot.
2. Spreek de medeklinkers altijd duidelijk (overdreven) uit, ook in zachte muziek. Oefen als koor om dezelfde klinkers te maken.
3. Zing licht. Zing niet naar een toon toe vanuit de laagte, maar pak hem 'van boven'. Kijk vrolijk en heb het gevoel op je tenen te zingen.

4-7 Zet bij de gevaarlijke tonen in de muziek een pijltje omhoog, dan ben je je bewust van het gevaar. Zing de grote terts bewust groot, maak grote sekundes omhoog echt groot, en kleine sekundes omlaag echt klein. Onthoud de tonen van de drieklank op de grondtoon en relateer je tonen hier aan. Oefen je toongeheugen: onthoud wat je hebt gezongen.

Bogen, punten, triolen

We hebben in een eerdere les al verschillende ritmes gezien. Vandaag komen daar een paar bij.
Je kunt twee noten aan elkaar plakken door ze met een boog aan elkaar vast te maken. Er is nu een ononderbroken, doorgaande toon.

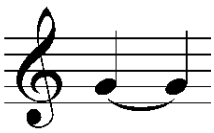 Klinkt als: 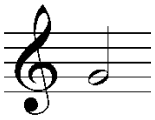

Deze boog wordt meestal toegepast als er een maatstreep tussen twee noten zit.
Een punt achter een noot verlengt deze met de helft van zijn waarde. Een kwartnoot met punt wordt dus een kwartnoot plus een achtste. Een halve met punt wordt een halve plus een kwart.

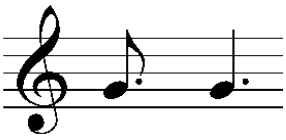 klinkt hetzelfde als: 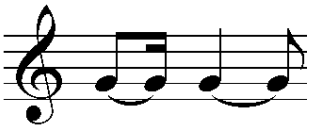

Een achtste noot is de helft van een kwartnoot. De kwart wordt dan verdeeld in twee gelijke delen. Je kunt kwartnoot ook in drieën delen. Dat kan met een triool. Dit wordt aangegeven door een drie boven de tonen:

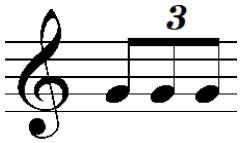 Duurt even lang als: 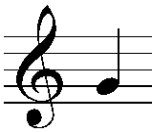

Soms zijn er ook triolen die even lang duren als een halve of een hele toon. Er zijn ook composities waarin onderverdelingen komen van 5, 7 of nog een andere onderverdeling. In dat geval staat dat getal er bij, zoals hierboven de 3.

Opdracht

Bekijk de partituur van het zangstuk van deze week: Notre père van Maurice Duruflé. Dit stuk is berucht vanwege het detoneren. Bekijk je eigen stem en zet een pijltje bij gevaarlijke plekken. Bedenk wat je kunt doen om detoneren te voorkomen.

Houding en stem

Oefening 33:
Ga recht staan en til de rechterknie zo hoog mogelijk op. Blijf 4 seconden in deze houding en herhaal 4 keer. Doe dan hetzelfde met de linkerknie.

Oefening 34:
Doe of je een schoolklas stil moet krijgen met ‘psst’. Omdat ze niet reageren moet je sterker worden.

Techniek
Zing de volgende oefeningen:

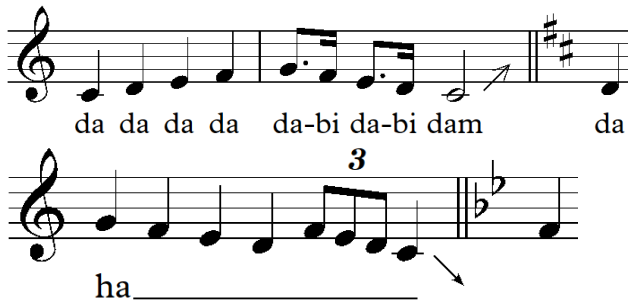

Solfège

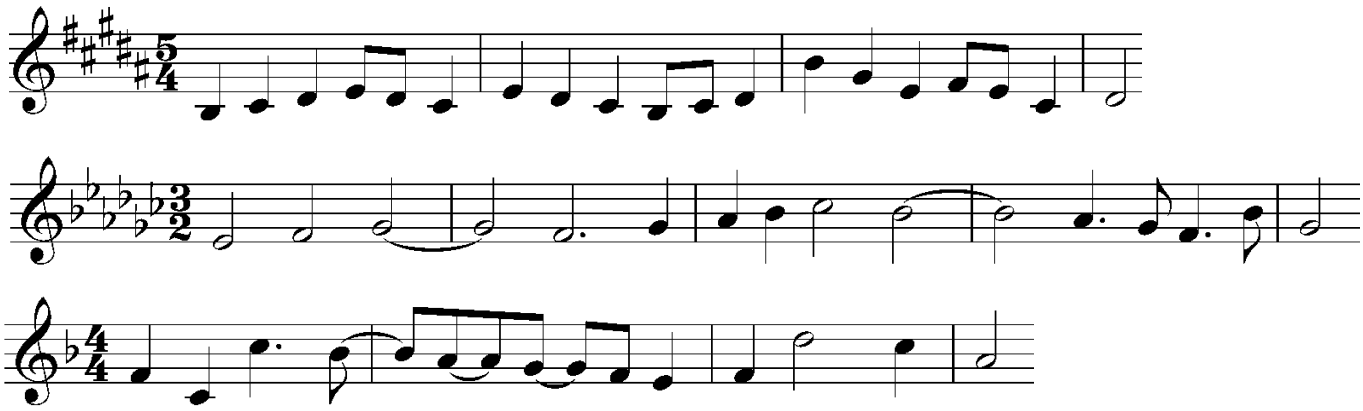

Zangstuk
Maurice Duruflé: Notre Père

à ma femme

Notre Père

pour choeur a cappella

Maurice Duruflé

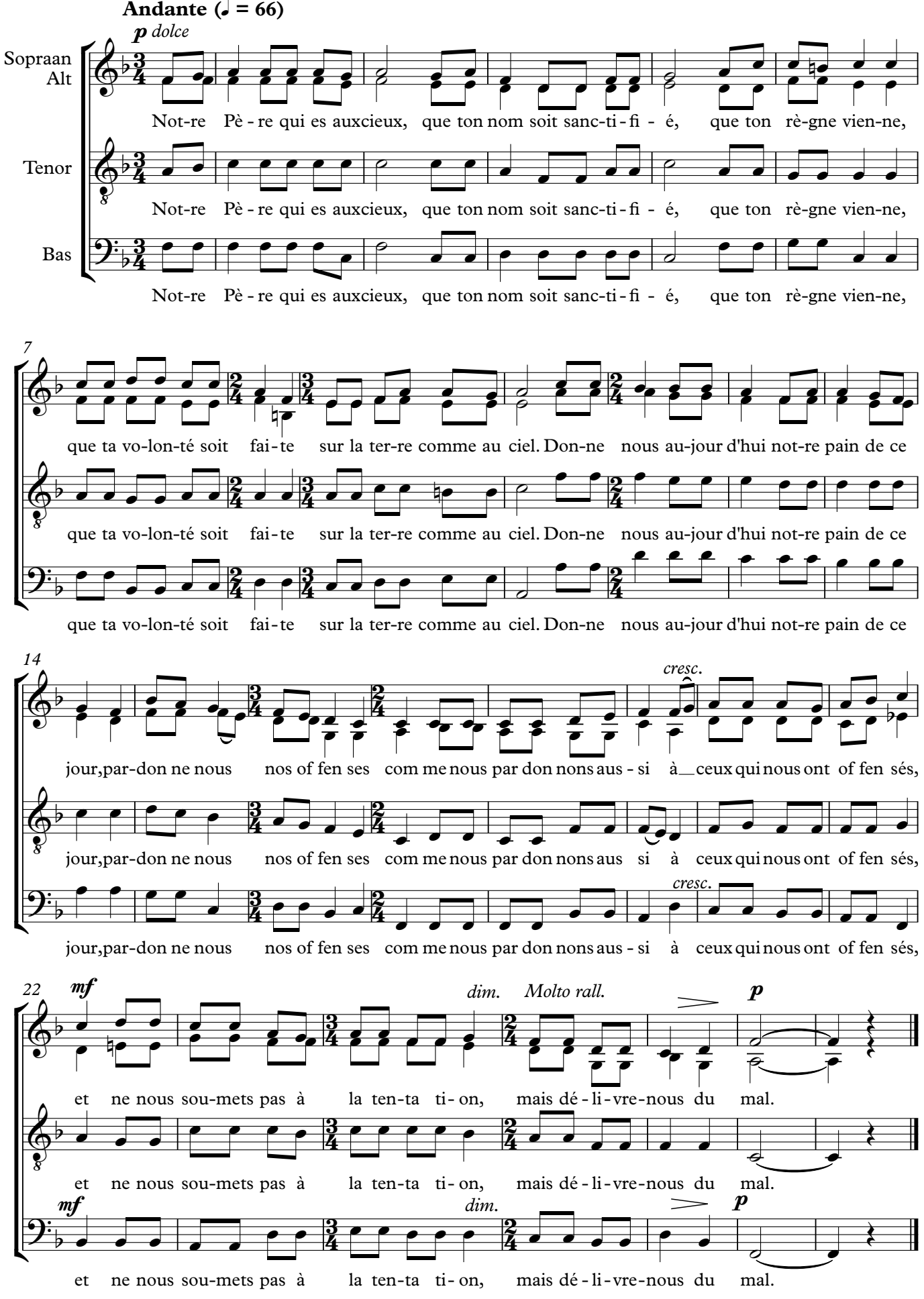

Les 9

Geschiedenis

20e eeuw 1

De 20e eeuw heeft een veelheid aan stijlen en vormen opgeleverd. Bijna iedere componist werkt op zijn eigen manier en in zijn eigen stijl. Er zijn wel een paar ontwikkelingen te geven:

- Debussy gebruikte al akkoorden los van de context. Arnold Schönberg maakt ook elke toon los uit de context. Traditionele toonsoorten werden door hem niet meer gebruikt. Alle twaalf tonen uit het oktaaf zijn even belangrijk, en kunnen door elkaar gebruikt worden (dodecafonie). Hierdoor kan de muziek erg dissonant worden. Andere componisten gebruiken nieuwe akkoorden, zoals samenklanken met secundes en kwarten, in plaats van met tertsen.
- De vaste maatsoort wordt ook vaak losgelaten. Maatsoorten kunnen snel veranderen en sommige componisten componeren over de maatstreep heen. De maatstreep geeft dan niet langer aan waar beklemtoonde noten zijn, maar is puur ter oriëntatie van de uitvoerder.

Theorie

klinkerdriehoek

In les 5 hebben we de medeklinkers gecategoriseerd. Ook de klinkers laten zich indelen. Het verschil tussen medeklinkers en klinkers is dat bij klinkers de luchtstroom ongehinderd is, terwijl die bij medeklinkers wordt onderbroken.

Klinkers worden ingedeeld aan de hand van de stand van de mond (open of gesloten) en de plaats van de tong (voor of achter). Die ‘ie’, ‘oe’ en de ‘aa’, zijn de hoofdklinkers. Alle andere klinkers zitten ergens tussen deze klinkers in. Dit kun je weergeven in de klinkerdriehoek:

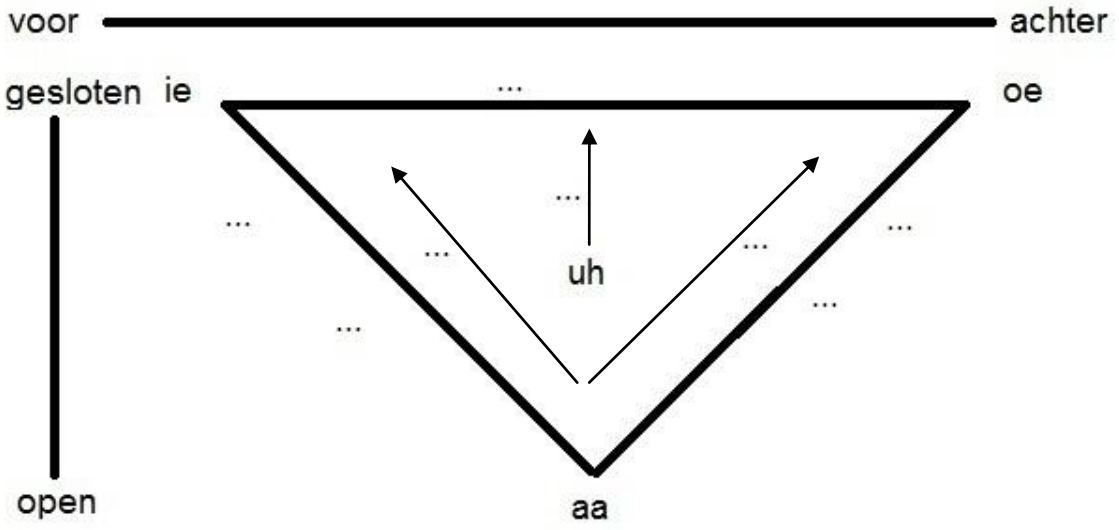

Opdracht

Deze klinkerdriehoek is nog niet af, alleen de hoofdklinkers zijn pas ingevuld. Vul zelf in de klinkerdriehoek de ‘e’ (van pet), de ‘uu’ en de ‘o’ (van bot) in. Om uit te vinden waar ze moeten staan moet je de 3 hoofdklinkers uitspreken en zeer langzaam van klank veranderen naar een andere hoofdklinker toe. Luister goed naar jezelf, dan kom je deze drie vanzelf tegen. Vul deze in op de puntjes, aan de buitenkant van de driehoek. Vervolgens vul je ook de ee (van heet) en de oo (van boot) in, ook op de puntjes aan de buitenkant.

Naast deze klinkers kent het Nederlands ook diftongen of tweeklanken. Dat zijn klanken die bewegen, ze bestaan uit twee klinkers na elkaar. De belangrijkste zijn:
ei/ij = e + ie
ou/au = a + oe
ui = uh + u
Teken ook deze in de klinkerdriehoek op de puntjes naast de pijltjes die de beweging aangeven.

Tijdens het zingen moet de startklank van een diftong zo lang mogelijk aangehouden worden, de tweede klank komt pas aan het eind van de noot.

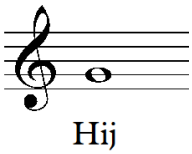

Wordt uitgevoerd als:

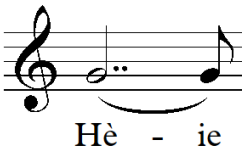

Houding en stem

Oefening 35:
Rek en strek op je eigen manier

Oefening 36:
Ga staan en adem uit met een open mond. Wacht op de luchthonger en laat dan de lucht naar binnen komen.

Techniek

kleuren

- We verdelen de stand van de onderkaak in drie posities, stand I, II en II.
- Zing op één lange toon, de hoogte is willekeurig, maar niet te hoog of te laag.
- Vorm de klinkers zo natuurlijk mogelijk; onderkaak, tong en lippen zijn flexibel.

Kaakstand: I	II		III		II		I
mm-oe -	ô	-	aa	-	ô	-	oe-mm
mm-ie -	ê	-	aa	-	ê	-	ie-mm
mm-uu -	eu	-	aa	-	eu	-	uu-mm

We glijden langzaam, op één lange adem, van de ene stand naar de andere en intussen laten we de zangtoon groeien worden we weer zachter naar het einde toe (crescendo – decrescendo). Blijf de ademstroom richten als een boog over de hele oefening heen! We laten de stem groeien zonder druk uit te oefenen. Neem steeds een rustige inademing en denk aan de klinker die volgt. Als het goed is kleuren de klinkers naar elkaar toe: verschillende vocalen in dezelfde tint. (Bas Ramselaar)

Solfège

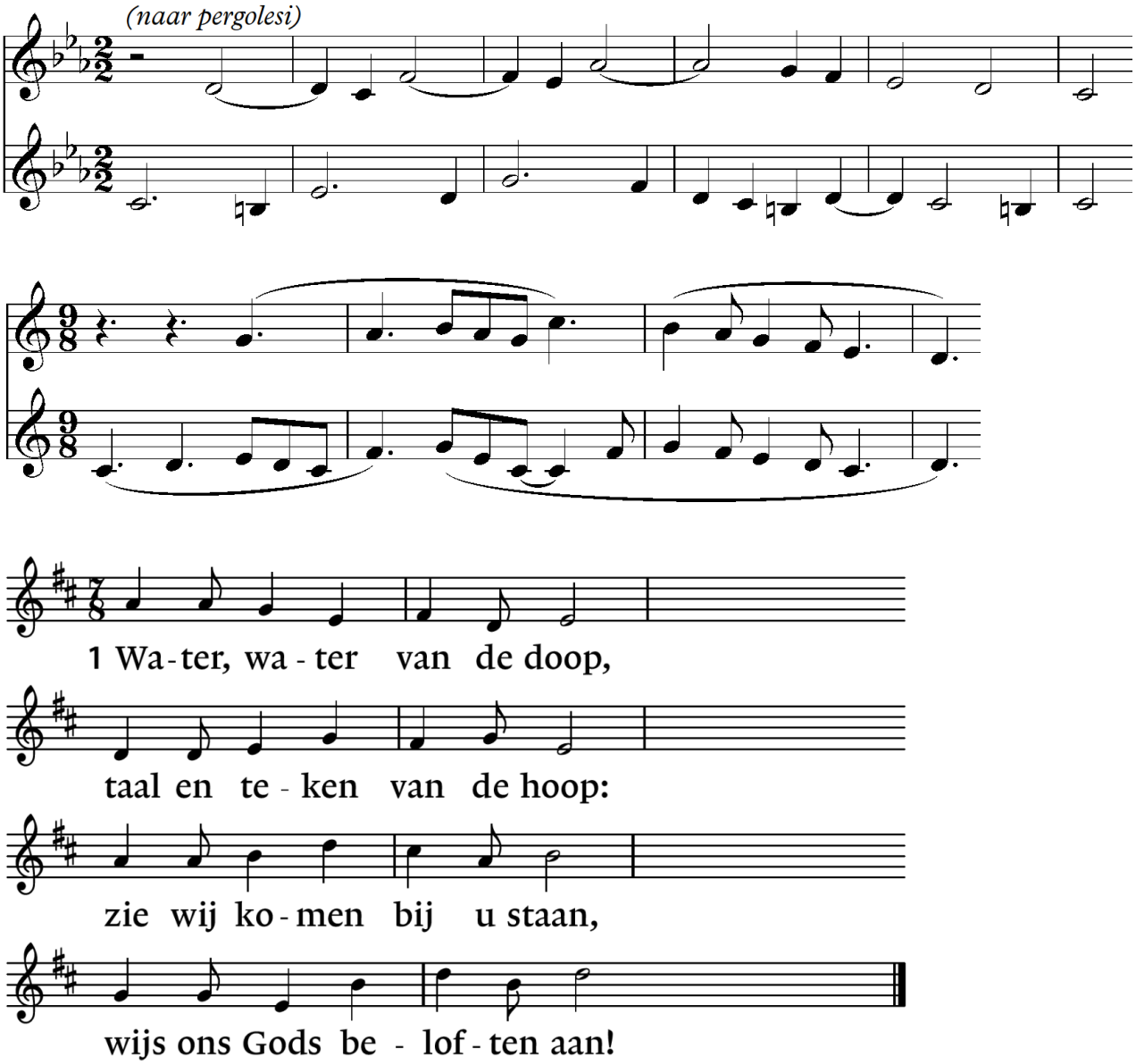

Zangstuk

Felicitas Kukuck: Nun komm, der Heiden Heiland

In deze compositie van Kukuck zien we een oude melodie op een moderne manier getoonzet. Elke stem zingt dezelfde melodie, maar op een andere toonhoogte. Hierdoor ontstaan bijzondere samenklanken.

Nun komm, der Heiden Heiland

W: altkirchlich, Martin Luther, 1524
*S: Felicitas Kukuck, *1914*

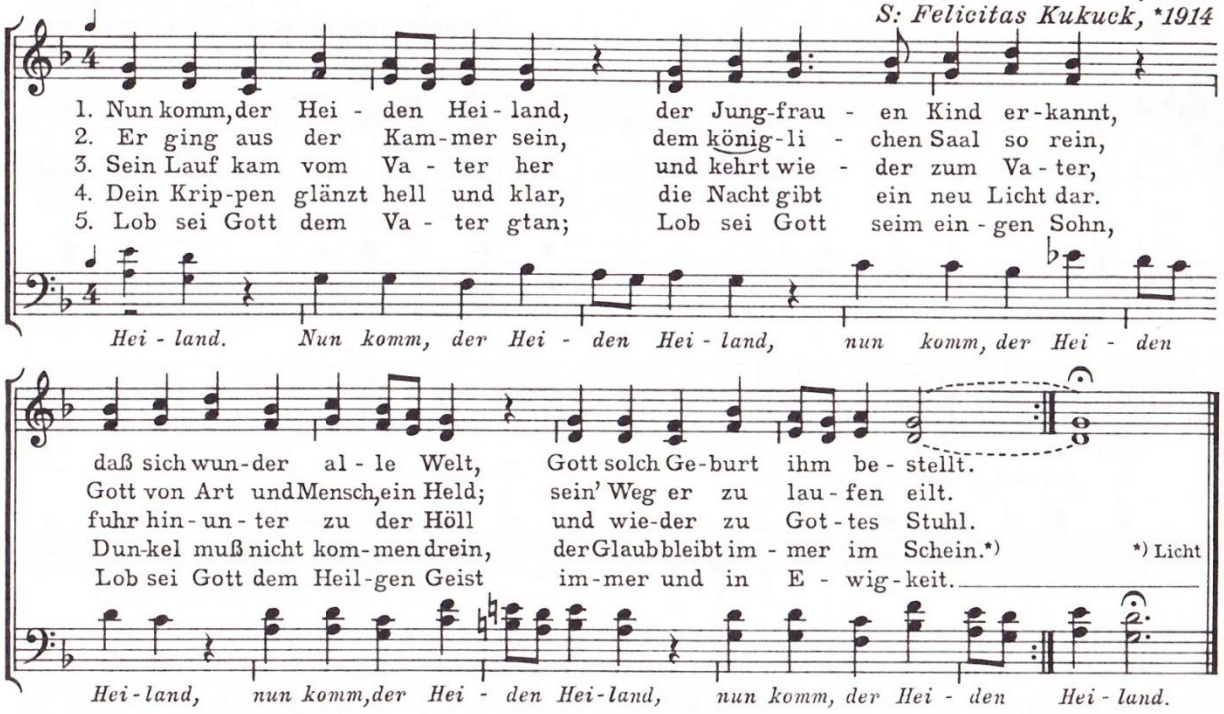

Q 141

(nach dem lateinischen Hymnus des Bischofs Ambrosius „Veni redemptor gentium“: Martin Luther, 1483 - 1546)

Les 10

Geschiedenis

20e eeuw 2

In de 20e eeuw zijn er meer stromingen geweest dan in het vorige hoofdstuk aan de orde konden komen. Paul Hindemith bijvoorbeeld behoorde tot de neo-klassieken. Zij lieten zich inspireren door de Klassieke periode. Ze wilden als tegenreactie op de Romantiek een heldere taal, ontdaan van alle overbodige tonen. Dat levert muziek op waarin je elke stem weer kunt volgen.
Debussy gebruikte al pentatoniek en de hele-toonstoonladder. Er zijn ook componisten geweest die de octotonische toonladder gebruikten (8 tonen in een oktaaf). Eén van die componisten is Messiaen. Hij componeerde een tijdje in het spoor van Schönberg, maar ging snel zijn eigen weg. Al zijn muziek is diep-religieus, en vaak traag en meditatief.

Theorie

Octotonische ladder, valeurs ajouté

Bij de octotonische ladder wordt het oktaaf verdeeld in 8 tonen volgens het volgende systeem:

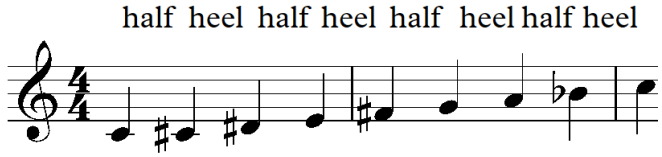

Er is een regelmatige afwisseling van halve en hele toonsafstanden. Daardoor krijgt de ladder iets onbestemds, er is geen noot die het centrum van de ladder is. Karakteristiek aan het geluid is de overmatige kwart, dit interval zit op 4 plekken in de ladder: c-fis, dis-a, fis-c, a-dis.

Een andere techniek die Messiaen veel gebruikte is het componeren met ‘valeurs ajouté’: aan een ritme woorden waarden toegevoegd. Zie het volgende voorbeeld (de sopraanpartij aan het begin van zijn koorwerk: O sacrum convivium). Hierin staat geen maatsoort aangegeven. Het lijkt op een 4-kwartsmaat, alleen is de eerste noot verlengd met een punt. Dit gebeurt ook in maat 3.

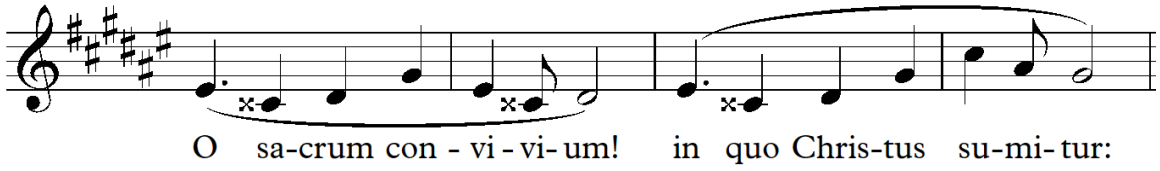

Kleuren

Met de klinkerdriehoek wordt duidelijk dat er veel verschillende klinkers mogelijk zijn. Elke taal heeft zijn eigen klinkers op een eigen plek in de klinkerdriehoek. Bij het leren van een andere taal is het juist uitspreken van de klinkers vaak het moeilijkst. Het gaat om nuanceverschillen. Om in een andere taal te zingen is het dus van belang om goed te kleuren: bij een heldere Italiaanse uitspraak kleur je iets meer richting de I, bij een Duitse uitspraak juist richting de OE.
Dit verschil in kleuring kan ook als expressiemiddel worden ingezet: een vrolijke kleur je naar de I, een droevige tekst richting de OE.
Zing als koor altijd allemaal dezelfde klinker, dit is goed voor de verstaanbaarheid en voor de zuiverheid.

Opdracht

Bereid vast de solfège-oefeningen voor.

Houding en stem

Oefening 37:
We gaan goed staan, denk om voeten, knieën, heup, buik, rug, armen en hoofd. Adem een paar keer rustig in en blaas kalm uit op ‘f’.

Oefening 38:
Maak een paar keer een gaapgeluid, van hoog naar laag en weer terug.

Techniek

kleuren
Oefening 39:
Spreek het volgende fragment van Roland Holst op 2 manieren uit:

1. Dramatisch
2. Euforisch

Wind en water wijd en zijd
houden dit eiland van verlangen
vreemd en glinsterend gevangen
binnen den tijd.

Bloemen en dieren weten het niet,
en het blijft hen onvernomen,
want de wind veinst in de bomen
een ander lied.

En de beken zingen het mee,
en alle de wateren lachen en klagen
of zij van eeuwigheid gewagen,
tot aan de zee.

Solfège

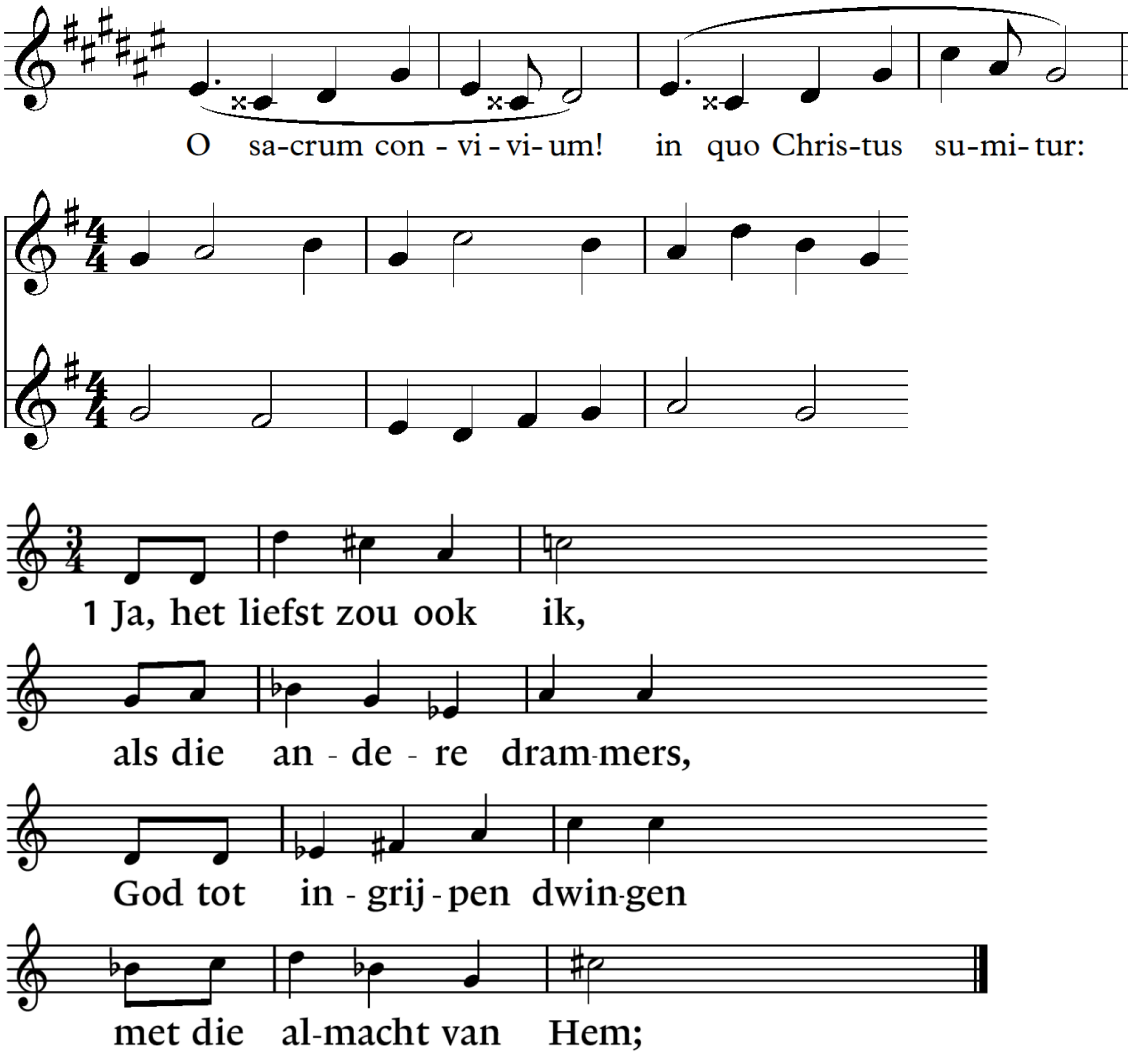

(Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk)

Zangstuk

Vic Nees: zo iemand mij liefheeft

In het motet van Vic Nees komen allerlei bijzondere samenklanken voor. Er staan maatstrepen in het stuk, maar de noten zijn daar gewoon overheen gecomponeerd.

II

Vic Nees

langzaam

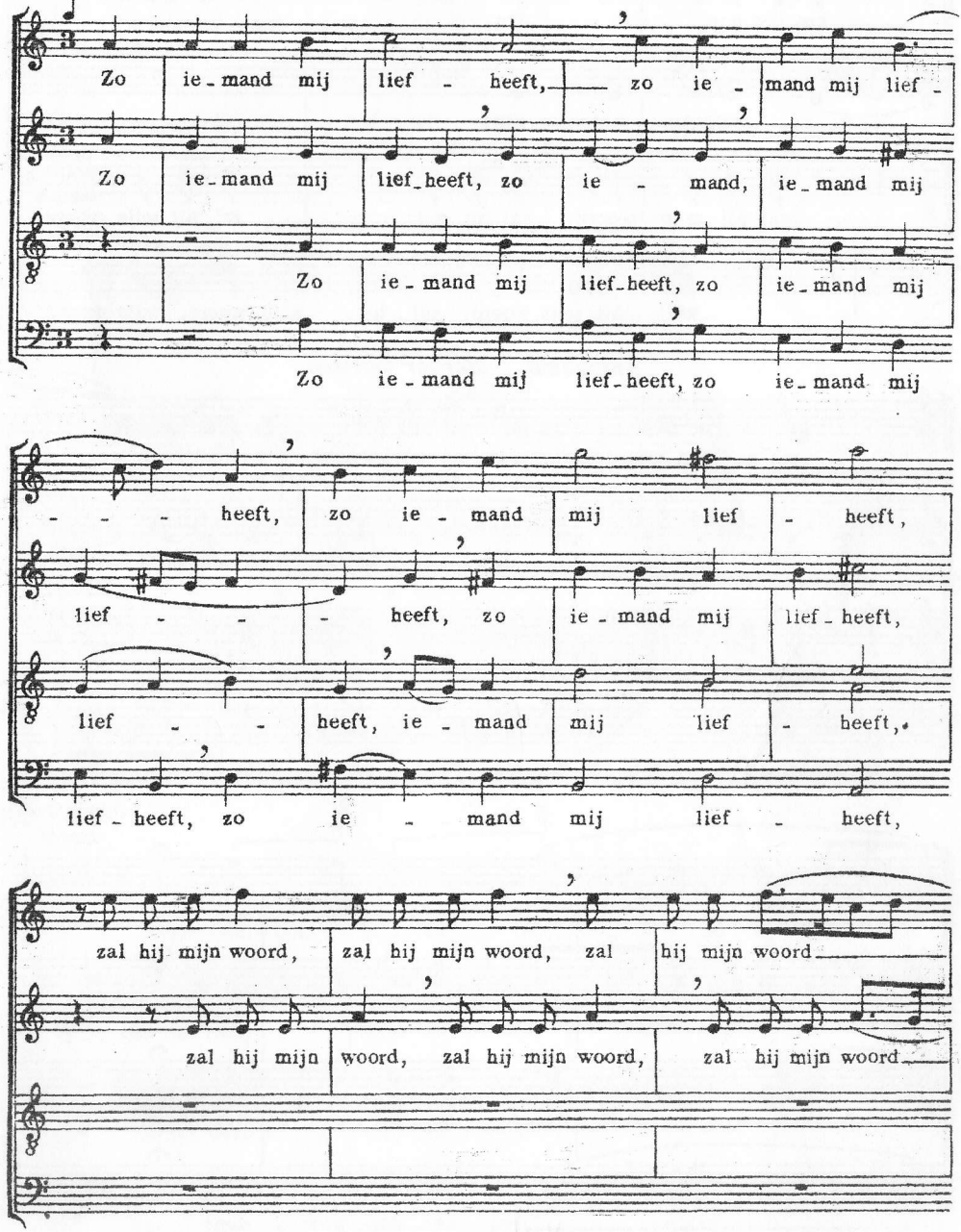

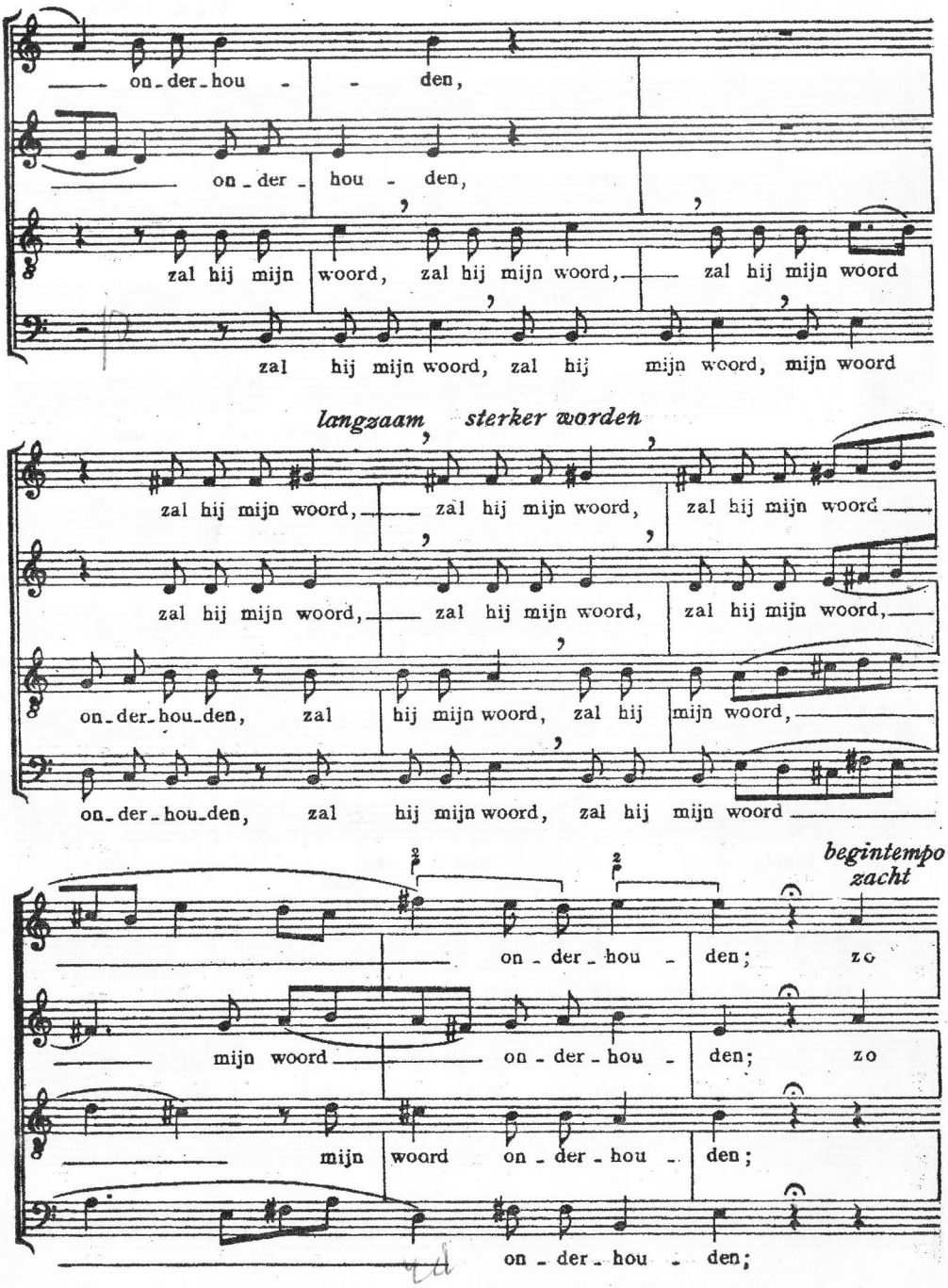
on - der - hou - den,
on - der - hou - den,
zal hij mijn woord, zal hij mijn woord, zal hij mijn woord
zal hij mijn woord, zal hij mijn woord, mijn woord
langzaam sterker worden
zal hij mijn woord, zal hij mijn woord, zal hij mijn woord
zal hij mijn woord, zal hij mijn woord, zal hij mijn woord,
on - der - hou - den, zal hij mijn woord, zal hij mijn woord,
on - der - hou - den, zal hij mijn woord, zal hij mijn woord
begintempo zacht
on - der - hou - den; zo
mijn woord on - der - hou - den; zo
mijn woord on - der - hou - den;
on - der - hou - den;

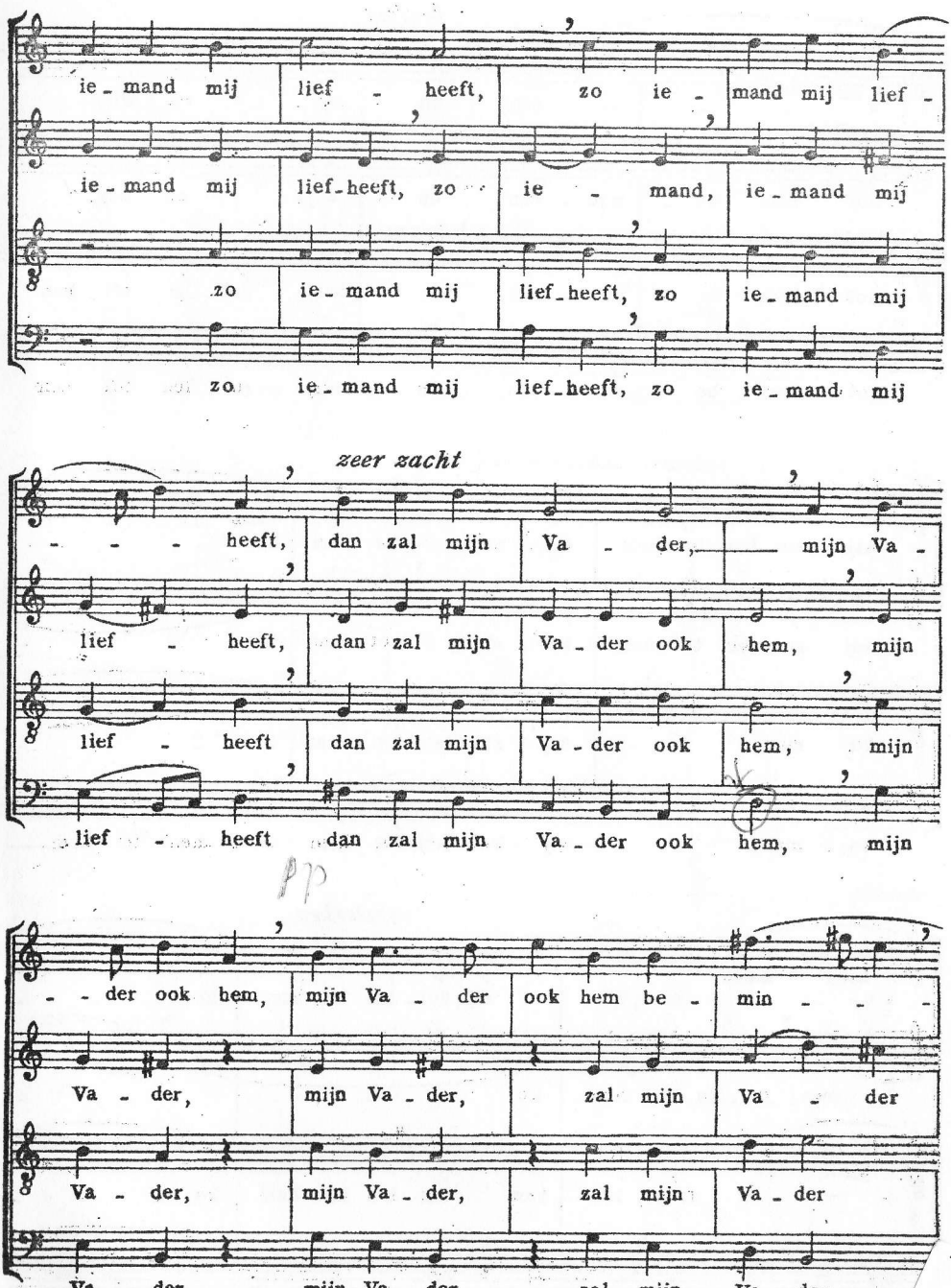
ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij lief -
ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand, ie - mand mij
zo ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij
zo ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij
zeer zacht
- - - heeft, dan zal mijn Va - der, mijn Va -
lief - heeft, dan zal mijn Va - der ook hem, mijn
lief - heeft dan zal mijn Va - der ook hem, mijn
lief - heeft dan zal mijn Va - der ook hem, mijn
pp
- - der ook hem, mijn Va - der ook hem be - min - -
Va - der, mijn Va - der, zal mijn Va - der
Va - der, mijn Va - der, zal mijn Va - der
Va - der, mijn Va - der, zal mijn Va - der

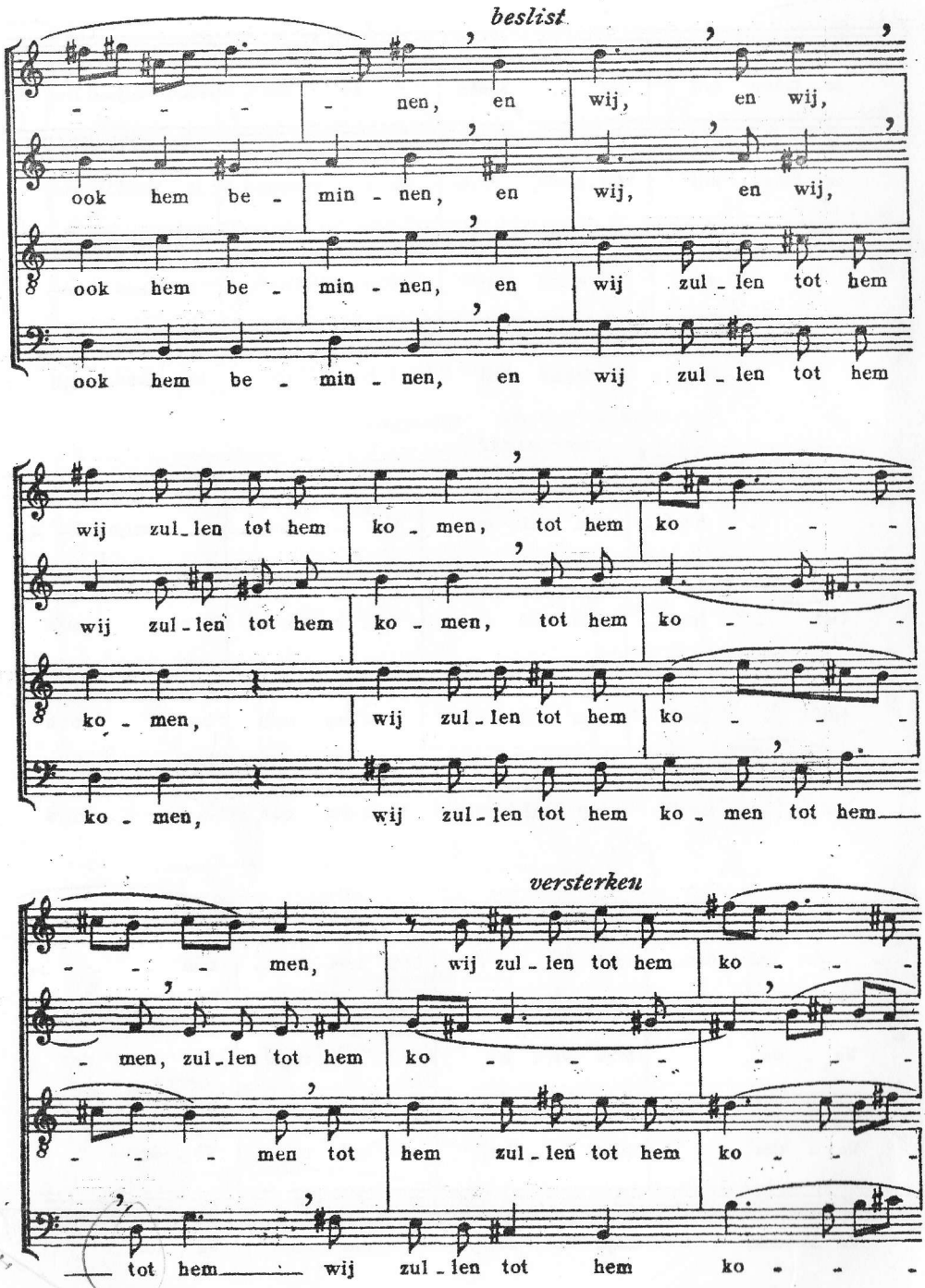
beslist
- - - - nen, en wij, en wij,
ook hem be - min - nen, en wij, en wij,
ook hem be - min - nen, en wij zul - len tot hem
ook hem be - min - nen, en wij zul - len tot hem
wij zul - len tot hem ko - men, tot hem ko - - -
wij zul - len tot hem ko - men, tot hem ko - - -
ko - men, wij zul - len tot hem ko - - -
ko - men, wij zul - len tot hem ko - men tot hem
versterken
- - - men, wij zul - len tot hem ko - - -
- men, zul - len tot hem ko - - - - - -
- - - men tot hem zul - len tot hem ko - - -
tot hem wij zul - len tot hem ko - - -

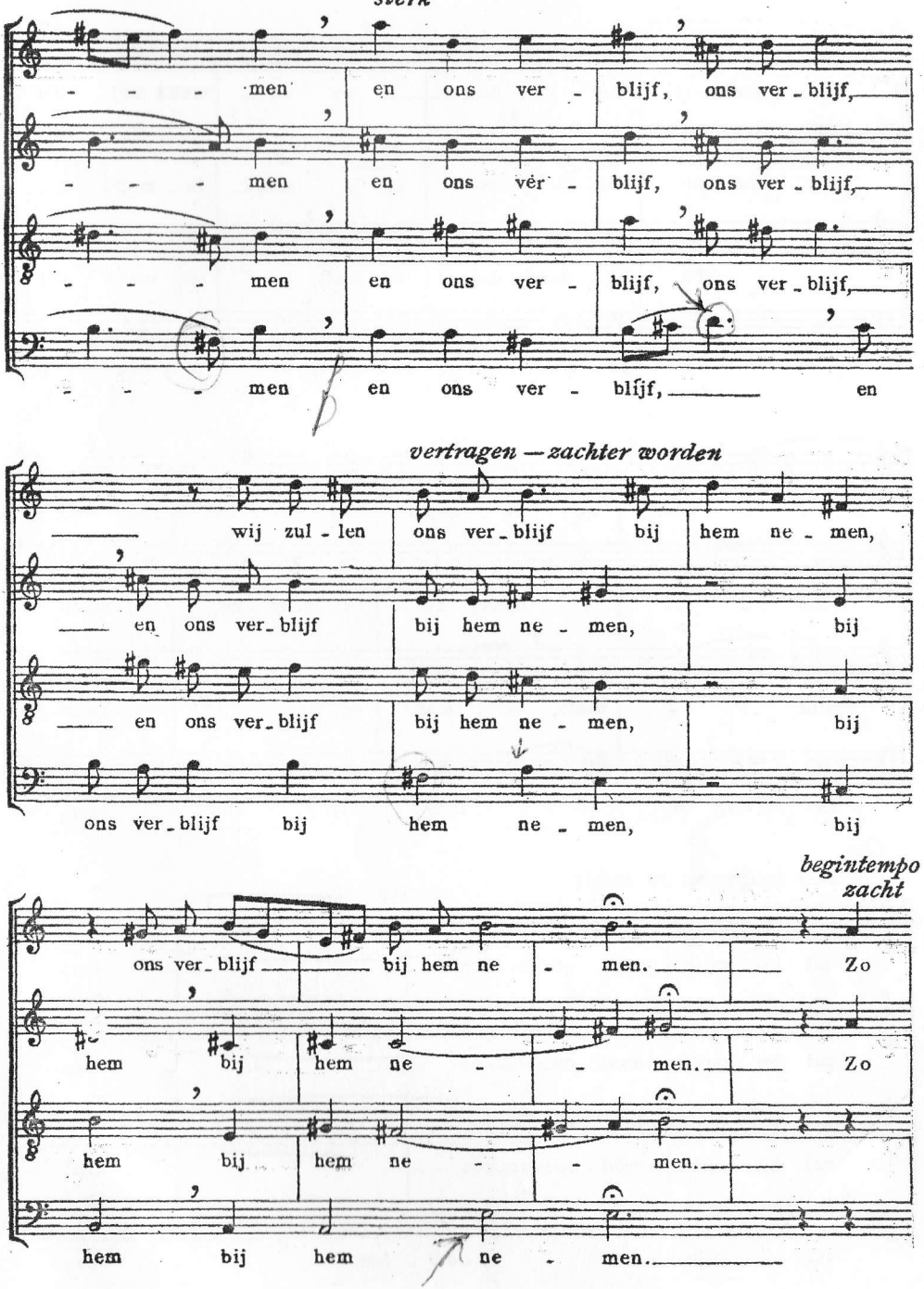
sterk
men en ons ver - blijf, ons ver - blijf,
men en ons ver - blijf, ons ver - blijf,
men en ons ver - blijf, ons ver - blijf,
men en ons ver - blijf, en
vertragen — zachter worden
wij zul - len ons ver - blijf bij hem ne - men,
en ons ver - blijf bij hem ne - men, bij
en ons ver - blijf bij hem ne - men, bij
ons ver - blijf bij hem ne - men, bij
begintempo
zacht
ons ver - blijf bij hem ne - men. Zo
hem bij hem ne - men. Zo
hem bij hem ne - men.
hem bij hem ne - men.

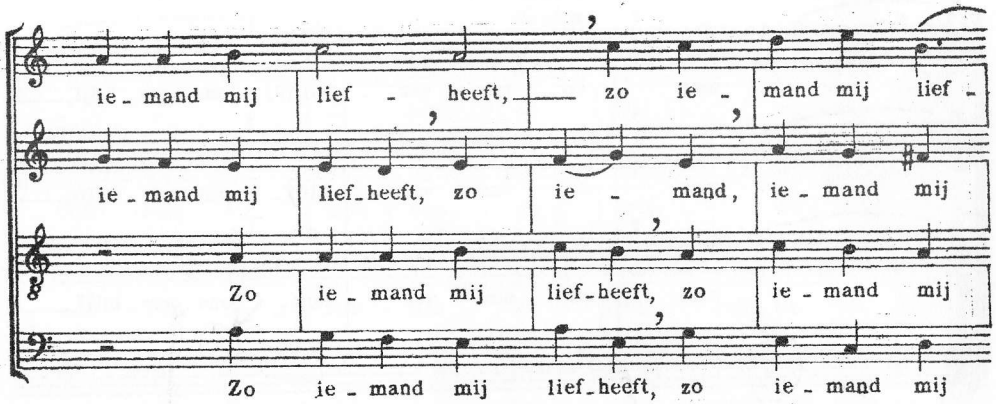
ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij lief -
ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand, ie - mand mij
Zo ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij
Zo ie - mand mij lief - heeft, zo ie - mand mij

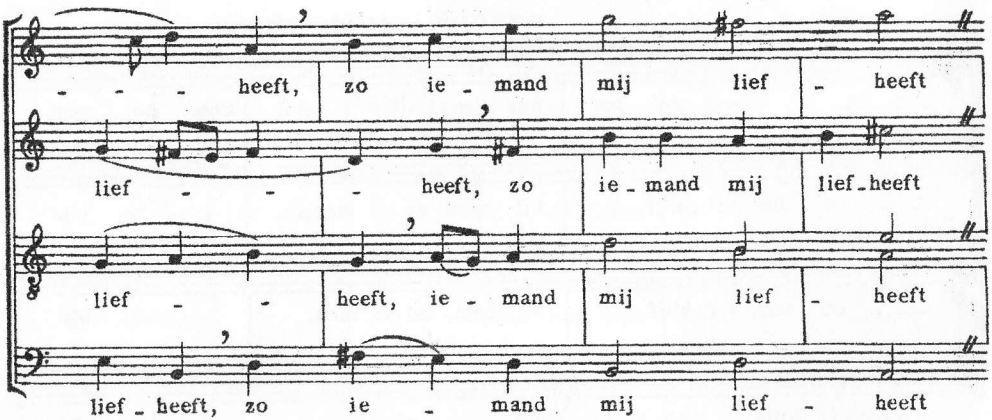
- - - heeft, zo ie - mand mij lief - heeft
lief - - - heeft, zo ie - mand mij lief - heeft
lief - - heeft, ie - mand mij lief - heeft
lief - heeft, zo ie - mand mij lief - heeft

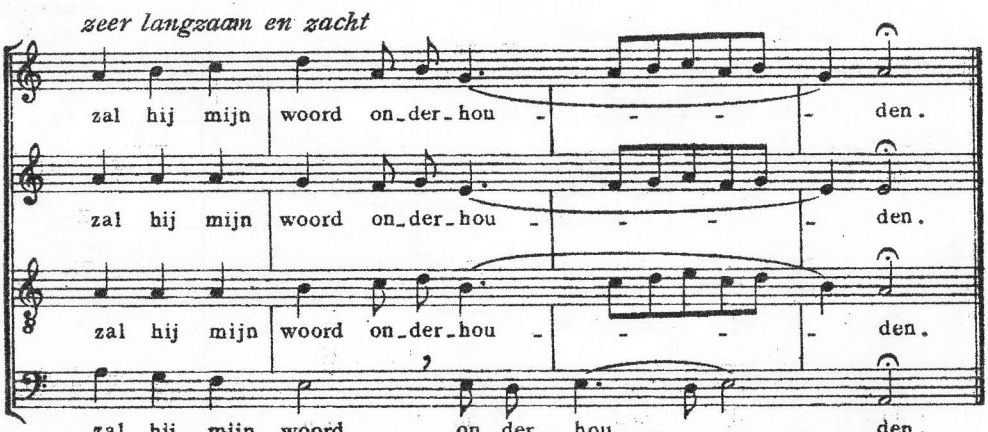
zeer langzaam en zacht
zal hij mijn woord on - der - hou - - - - den.
zal hij mijn woord on - der - hou - - - - den.
zal hij mijn woord on - der - hou - - - - den.
zal hij mijn woord on - der - hou - - - - den.

Koorzingen in 8 regels

1. Ga goed staan
2. Adem ontspannen
3. Zing duidelijk
4. Zing op tijd
5. Intoneer zuiver
6. Zing dynamisch
7. Resoneer
8. Geniet!

Literatuur

Balfoort, Bram en Jan van Dixhoorn: Ademen wij vanzelf? Ademhaling als sleutel tot ontspanning in het dagelijkse leven. Baarn: Bosch & Keuning, 1999.

Bertalot John: How to be a succesful choir director. Buxhall: Kevin Mayhew, 2002.

Bertalot John: Teaching adults to sight sing. Buxhall: Kevin Mayhew, 2004.

Boogaarts J. Inleiding tot het gregoriaans van de liturgie. Bussum: Coutinho, 1994.

Caeyers, Jan: Beethoven. Een biografie. Amsterdam: de bezige bij, 2013.

Heizmann, Klaus: 200 Einsing-Übungen fur Chöre und Solisten. Mainz: Schott Music GmbH, 2002.

Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk. Zoetermeer: BV Liedboek, 2013.

Lieshout, Silvère van: Jongleren. Van blad leren zingen voor iedereen. Heerenveen: Harmonia,2012

Reinders, Ank: Atlas van de zangkunst. Delft: Eburon, 2011.

Steffelaar, Wouter: Muzikale stijlgeschiedenis. De evolutie van stijlkenmerken in de westerse klassieke muziek. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds, 2007.

The liber usualis. With introduction and rubrics in English. Edited by the benedictines of solesmes. Desclee company. Tounai, New York. 1961.

Thomas, Kurt: Lehrbuch der Chorleitung. Wiesbaden: Breitkopf & Härtel, 1972.

Vinne, Klaziene van der: In koor: natuurlijk zingen! Een handleiding voor een goede (koor)zangtechniek. Amsterdam: Broekmans en van Poppel, 1989.

Wal, Marijke van der: Geschiedenis van het Nederlands. Utrecht: Het Spectrum B.V., 1992.

Wolters, Gottfried (ed.): Ars musica. Ein musikwerk für höhere Schulen. Band IV. Chorbuch für gemischte Stimmen. Wolfenbüttel: Möseler Verlag, 1965.

Komrij, Gerrit: De Nederlandse poëzie van de 19de en de 20ste eeuw in 1000 en enige gedichten. Amsterdam: Bert Bakker, 1992.

Erpf, Hermann: Form und Struktur in der Musik. Mainz: Schott, 1967.

Register

20e eeuw, 42, 46, 50
absoluut, 4
adem, 12, 13, 21, 42
armen, 8, 26, 51
Arnold Schönberg, 46
articulatie, 13, 39, 40
Bach, 13, 16
Barok, 11, 12, 16, 17, 20, 25, 26
basso-continuo, 11
Beethoven, 20, 25
bekken, 8
bogen, 42
borstregister, 8
boventonen, 13
Coloraturen, 17, 18
consonant, 7
crescendo, 26, 27, 47
Debussy, 42, 46, 50
decrescendo, 26, 27, 47
detoneren, 42
diftong, 47
dirigeren, 13, 25, 26, 27, 38
dissonant, 7, 46
dodecafonie, 46
Duruflé, 43, 44
dynamiek, 21, 25, 26, 38
falset, 8
frequentie, 7
gregoriaans, 4
Grote drieklank, 13
handzingen, 5
harmonie, 11, 20, 42
Haydn, 20, 27
Hindemith, 50
homofoon, 20
Impressionisme, 42
interval, 7, 50
Johannes de Doper, 5
klassiek, 7, 20, 25, 38
klinkerdriehoek, 46, 50
klinkers, 16, 17, 20, 42, 46, 47, 50
Kukuck, 48
kwart, 7, 43, 46, 50
kwint, 7
ladder, 39, 50
legato, 17, 39, 40
Lied, 38
longen, 13, 21
maatsoort, 12, 25, 46, 50
medeklinkers, 16, 17, 20, 42, 46
meerstemmigheid, 4, 7
melismatisch, 7, 17
melodie, 4, 7, 11, 42
Mendelssohn, 40
Messiaen, 50
middenrif, 13
Mozart, 20, 21, 22, 25, 26
Nees, Vic, 52
neo-klassiek, 50
notenbalk, 11
notenschrift, 4
notenwaarden, 25
oktaaf, 7, 11, 38, 39, 50
opera, 16, 20
parallel organum, 4, 5
periode, 1, 4, 20, 25, 26, 38
polyfoon, 20
Près, Josquin des, 9
puls, 12
punt, 39, 43, 50
registeregalisatie, 5, 8
relatieve notennamen, 4
Renaissance, 7, 11, 16
Resonans, 16
Roland Holst, 51
Romantiek, 38, 42
samenklanken, 7, 52
Schönberg, 50
Schubert, 38
Schumann, 38
secunde, 7, 11
sext, 7
sleutel, 11
solmiseren, 1, 4, 5
staccato, 39, 40
stembanden, 7, 8, 20
stemhebbend, 20
stemloos, 20, 21
syllabisch, 7, 17
Telelemann, 18
terts, 7, 42, 46
toonsoort, 38
triool, 42, 43
uitspraak, 21, 42, 50
Ut Queant laxis, 5
versieringen, 11
voortekens, 39
vorm, 4, 20, 39